

CUM SE ÎNTEMEIAZĂ CUNOAȘTEREA PRIN EXPERIENȚĂ

– O VARIANTĂ PENTRU SALVAREA EMPIRISMULUI –

Teslaru Georgiana Alberta

CUPRINS

INTRODUCERE	3
CAPITOLUL 1: TEORIA DATULUI SENZORIAL	5
1.1 Introducere în teoria datului senzorial	5
1.2 Distincția între aparență și realitate	6
1.3 Caracterul privat al datului senzorial	8
1.4 Cunoașterea prin experiență nemijlocită și cunoașterea prin descriere	9
1.5 Semnificația conceptelor și descrierilor conținutului senzorial	12
1.6 Concluzii	14
CAPITOLUL 2: OBIECȚII FAȚĂ DE <i>INTIMITATEA EPISTEMICĂ</i> A STĂRILOR SUBIECTIVE	15
2.1 Semnificația conceptelor experienței subiective	16
2.2 Distincția între expresii și descrieri ale conținutului senzorial	19
2.3 Concluzii	23
CAPITOLUL 3: OBIECȚII FAȚĂ DE <i>INDEPENDENȚA ȘI EFICIENȚA EPISTEMICĂ</i> A DATULUI SENZORIAL	24
3.1 Introducere în <i>Mitul Datului Senzorial</i>	24
3.2 Confuzia spațiului rațiunii cu cel al cauzelor	27
3.3 Discursul despre aparențe și discursul despre realitate	30
3.4 Normativitatea limbajului	34
3.5 Concluzii	36

CAPITOLUL 4: O SOLUȚIE PENTRU SALVAREA EMPIRISMULUI	37
4.1 Obiecții aduse fundaționismului empirist și coerentismului	37
4.2 Soluția lui McDowell pentru salvarea empirismului	40
4.3 Rolul conceptelor în experiența interioară și exterioară	43
4.4 Conținutul conceptual al experienței	48
4.5 Concluzii	51
CAPITOLUL 5: ARGUMENTE PRO ȘI CONTRA SOLUȚIEI LUI MCDOWELL	51
5.1 Argumente contra soluției lui McDowell	52
5.1.1 Contraargumentul din perspectivă metafizică	52
5.1.2 Contraargumentul din perspectivă fenomenologică	54
5.1.3 Contraargumentul din perspectivă sceptică	55
5.2 Dezvoltarea soluției lui McDowell	57
CONCLUZII	58
BIBLIOGRAFIE	59

INTRODUCERE

Lucrarea de față este centrată pe problema percepției din perspectivă epistemologică, mai precis, pe problema discursului cu privire la conținutul senzorial al experienței și importanța acestuia în întemeierea cunoașterii.

Problema cunoașterii prin experiență este una dintre cele mai vechi probleme filosofice, fiind dezbătută începând cu distincția lui Platon între lumea sensibilă și lumea inteligibilă. În această lucrare am ales o abordare diferită de tradiția filosofiei clasice, având ca punct de pornire începuturile filosofiei analitice în abordarea problemei cunoașterii prin experiență, și anume, teoria datului senzorial, dezvoltată de Bertrand Russell.¹

Drumul pe care l-am parcurs pornește, așadar, de la prezentarea teoriei cunoașterii în acord cu empirismul tradițional și continuă cu identificarea celor mai importante obiecții ce i-au fost aduse de-a lungul secolului XX. Acest demers al identificării și analizei obiecțiilor, referitoare la caracterul privat al senzațiilor, dar și la independența și eficiența epistemică a datelor senzoriale, este important pentru a avea o înțelegere mai bună a legăturii simțurilor cu facultățile de raționare în formarea cunoașterii prin experiență.

Scopul lucrării este de a oferi o variantă de integrare a experienței senzoriale în justificarea cunoașterii lumii exterioare, ca soluție pentru salvarea empirismului. Pentru aceasta, am adoptat viziunea lui McDowell în ceea ce privește natura conceptuală a conținutului experienței, ce face posibilă cooperarea simțurilor și rațiunii în justificarea cunoașterii.²

Discuția cu privire la natura conținutului experienței necesită introducerea ideii că există o unitate între limbaj și cunoaștere. În acest sens, problemele referitoare la întemeierea

1 Prin opoziție s-ar putea susține, în acord cu Føllesdal, că ceea ce distinge filosofia analitică este mai degrabă maniera în care este tratată o problemă, prin importanța acordată argumentelor în justificarea poziției filosofice. În acest sens, am putea identifica o astfel de abordare a problemei cunoașterii prin experiență înaintea lui Russell, la Kant, spre exemplu. Pentru a păstra, totuși, viziunea general acceptată cu privire la începuturile filosofiei analitice, putem numi abordarea kantiană ca fiind preanalitică. [Vezi Føllesdal, D., 1997, *Analytic Philosophy: What is it and why should one engage in it?*, în "The Rise of Analytic Philosophy", editor Glock, H.J., Blackwell Publishers Ltd.].

2 Bineînțeles, s-ar putea obiecta că primul care a reușit să reconcilieze abordările unilaterale ale celor două mari tradiții, respectiv empirismul și raționalismul, a fost Kant. Însă, deși contribuția kantiană are o mare importanță epistemologică, nu reușește să dea o înțelegere legăturii simțurilor cu rațiunea fără a face apel la ceva ce transcende înțelegerea imediată. Cunoașterea lumii exterioare are în centrul sistemului kantian conceptele *a priori*, fără de care cunoașterea prin experiență nu este posibilă. În această lucrare mi-am propus să abordez problema cunoașterii prin experiență având ca scop posibilitatea de a înțelege lumea exterioară prin intermediul limbajului comun, ca interes specific filosofiei analitice. Precizez că în această lucrare apelul la concepția kantiană este indirect, prin explicitarea conceptelor centrale gândirii kantiene și dezvoltarea acestora prin teoria cunoașterii concepută de John McDowell.

cunoașterii sunt, în speță, probleme conceptuale, și numai pornind de la această înțelegere putem găsi soluții de rezolvare a problemelor pe care le ridică cunoașterea prin experiență.

Reprezentativ pentru trecerea de la interesul empiriștilor tradiționali, direcționat asupra caracterului psihologic al stărilor mentale subiective, la analiza limbajului pentru clarificarea înțelesului termenilor ce desemnează senzații, este Wittgenstein, ce propune cercetarea înțelesului ca utilizare, pentru stabilirea limitelor cunoașterii prin experiență.³ În lucrarea de față, această trecere este sugerată de obiecțiile aduse teoriei datului senzorial față de caracterul privat al senzațiilor și infailibilitatea cunoașterii prin experiența nemijlocită.

Din perspectiva structurii sistemului epistemic, lucrarea expune opoziția celor două mari concepții, fundamentismul empirist și coerentismul. Discuția se axează pe importanța conceptului de justificare, în trecerea de la relațiile cauzale ale experienței senzoriale la relațiile logice ale limbajului, și necesitatea stabilirii unui cadru normativ pentru a face posibilă cunoașterea.

Normativitatea limbajului atrage după sine prezentarea obiecțiilor aduse empirismului în ceea ce privește independența conținutului senzorial de cel conceptual și eficiența datelor simțurilor în întemeierea cunoașterii. Mai exact, această discuție vizează dificultatea în a da seama de importanța epistemică a stărilor interioare cu privire la senzații. Voi arăta că rezolvarea acestei dificultăți presupune analiza conceptului de experiență și clarificarea ideii conform căreia cunoașterea perceptivă implică cunoașterea conceptuală.

Având o înțelegere mai bună a legăturii între conținutul senzorial și cel conceptual, putem renunța la dihotomia surselor cunoașterii și putem aduce la nivelul accesibil înțelegerii factuale felul în care se întemeiază cunoașterea prin experiență, punând accentul pe cooperarea simțurilor cu procesele de judecată.

3 Hacker este cel care susține că ”turnura lingvistică”, în cadrul intereselor centrale ale filosofiei analitice, a fost produsă de Wittgenstein. [Vezi Hacker, P.M.S., 1997, *The Rise of Twentieth Century Analytic Philosophy*, în “The Rise of Analytic Philosophy”, editor Glock, H.J., Blackwell Publishers Ltd.].

CAPITOLUL 1

TEORIA DATULUI SENZORIAL

În acest capitol voi aborda problema percepției ca sursă a cunoașterii în acord cu teoria datului senzorial. Acest demers prezintă concepția empirismului tradițional ca răspuns la întrebări precum: “Ce anume este dat în experiență?” și “Cum contribuie ceea ce este dat la întemeierea și justificarea cunoașterii empirice?”, prin apel la lucrarea “Problemele filosofiei”⁴ a lui Bertrand Russell și lucrarea “Propoziții de bază”⁵ a lui Alfred J. Ayer.

În primul subcapitol voi defini noțiunea de “dat senzorial”. În cel de-al doilea subcapitol voi prezenta distincția între aparență și realitate, prin intermediul căreia susținătorii datului senzorial stabilesc limitele certitudinii cu privire la conținutul experienței. Din această distincție va reieși caracterul privat al senzațiilor, despre care voi vorbi în cel de-al treilea subcapitol, pentru a arăta felul în care, conform empirismului, experiența subiectivă contribuie la întemeierea cunoașterii. În cel de-al patrulea subcapitol voi prezenta distincția lui Russell în ceea ce privește tipurile de cunoaștere și voi arăta că, în acord cu fundamentismul empirist, cunoașterea își are temeiul în informațiile primite prin simțuri, urmând ca în ultimul subcapitol să prezint cum se stabilește înțelesul termenilor și ce reprezintă descrierea conținutului senzorial, în acord cu această tradiție filosofică.

1.1 Introducere în teoria datului senzorial

Conceptul de dat senzorial “a fost introdus de către Moore și Russell și se referă la obiectele imediate ale conștiinței perceptive”⁶, la aspectele calitative pe care obiectele din experiență par să le aibă și pe care subiectul le conștientizează cu privire la conținutul experienței sale senzoriale. Russell spune că datele senzoriale sunt “lucrurile care ne sunt imediat cunoscute în senzație: lucruri cum ar fi culorile, sunetele, mirosurile”, iar senzația este experiența “de a sesiza în mod imediat aceste lucruri.”⁷

Teoria datului senzorial se referă la “aprehensiunea imediată a conținutului experienței sensibile, exprimată în relatări despre aparențe, făcute la persoana întâi, la timpul prezent”.

4 Russell, B., 2004, *Problemele filosofiei*, Editura Bic All, Traducere din engleză de M. Ganea, prefață de M. Flonta, după ediția engleză *The Problems of Philosophy*, Oxford University Press, 1912.

5 Ayer, A.J., 1999, *Propoziții de bază*, în “Teoria Cunoașterii” de M. Flonta, C. Stoenescu, Gh. Stefanov, Ed. Universității din București, Traducere de M. Flonta după ediția engleză *Philosophical Essays*, London, 1954.

6 Dancy, J., Sosa, E., 1996, *A companion to epistemology*, Cambridge, Blackwell, Goldman, A.H., *Sense-data*, p. 732. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză].

7 Russell, B., *op. cit.*, p. 7.

Empiriștii au considerat că astfel de relații au importanță epistemică, fiind “întemeiate independent față de toate celelalte evidențe și opinii”, contribuind astfel la fundamentarea cunoașterii.⁸

1.2 Distincția între aparență și realitate

Russell vorbește despre distincția „care produce cele mai multe încurcături în filosofie – distincția între 'aparență' și 'realitate', între ce par a fi lucrurile și ce sunt”. Aparența lucrurilor este influențată de condițiile de observare a obiectului din experiență, astfel încât nu există o proprietate despre care să putem spune că aparține obiectului real. Russell dă ca exemplu culoarea brună a mesei; în acest sens, nu putem spune că “există o culoare care să apară în mod predominant drept *culoarea* mesei” sau că această culoare aparentă “este ceva inerent mesei”. A vorbi despre aspectele calitative ale unui obiect din experiență, înseamnă a vorbi despre condițiile în care un privitor normal observă acel obiect.⁹

Aceeași discuție se poartă cu privire la toate proprietățile obiectului, ceea ce sprijină concepția empiristă privind întemeierea cunoașterii pornind de la aparențele lucrurilor. În acest sens, Russell afirmă că „experiența ne-a învățat să construim forma 'reală' din forma aparentă, însă forma 'reală' nu este ceea ce vedem, este ceva dedus din ceea ce vedem”, astfel încât „simțurile par să nu ne dea adevărul despre masa însăși, ci numai despre aparența mesei”.^{10 11}

Prin „necesitatea de a distinge între date senzoriale și obiecte fizice”¹², între aparență și realitate, se stabilesc limitele a ceea ce putem cunoaște prin experiență, întrucât obiectele fizice nu sunt “tot una cu datele senzoriale”, iar acestea din urmă nu sunt proprietăți directe ale lucrurilor. Așadar, obiectul din experiență nu poate fi cunoscut direct, ci trebuie dedus din datul senzorial pe care îl cunoaștem nemijlocit.¹³

O distincție importantă în acest sens este făcută de Ayer, în lucrarea menționată. Acesta distinge între enunțuri cu privire la obiectele fizice și enunțuri asupra datelor simțurilor și susține că adevărul celor dintâi depinde de adevărul celor din urmă. Spre exemplu, o propoziție de tipul “Acesta este un măr” este adevărată doar dacă acceptăm ca fiind adevărate

8 Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Goldman, A.H., *The Given*, p. 397-340.

9 Russell, B., *op. cit.*, p. 5.

10 *Idem.*, p. 6.

11 Voi reveni asupra distincției între discursul despre *cum sunt* și *cum percepem* lucrurile în experiența senzorială în capitolul 3 al lucrării de față, subcapitolul 3.3, în care voi prezenta problema priorității logice între discursul despre aparență și discursul despre realitate, așa cum este tratată de Sellars în lucrarea “Empiricism and the Philosophy of Mind”.

12 Russell, B., *op. cit.*, p. 27.

13 *Idem.*, p. 7-8.

enunțurile cu privire la simțuri, ce sprijină astfel de propoziții. Așadar, la întrebarea “De unde știi că acesta este un măr?”, putem răspunde “Pentru că văd”, “Pentru că simt”, ș.a.m.d. Însă, propozițiile privitoare la datele simțurilor pot fi adevărate și dacă enunțurile despre obiectele din experiență sunt false. În cazul unei propoziții ce afirmă „prezența unui obiect fizic”, certitudinea cu privire la existența sau aspectele calitative ale obiectului din experiență nu „derivă în mod logic” din astfel de descrieri cu privire la conținutul senzorial. Aceasta înseamnă că existența obiectului, așa cum este el în realitate, „nu rezultă dintr-o mulțime finită de propoziții asupra datelor simțurilor”, o astfel de mulțime fiind imposibil de stabilit, deoarece „oricât de puternice ar fi ele, nu sunt suficiente” pentru a demonstra existența lumii exterioare și, prin urmare, „sunt întotdeauna compatibile cu falsitatea propozițiilor”.¹⁴

Problema incertitudinii propozițiilor ce descriu lucrurile din lume atrage după sine stabilirea certitudinii în limitele aparenței lucrurilor. Adepții teoriei datului senzorial consideră că nu putem fi siguri decât cu privire la lucrurile pe care le putem cunoaște nemijlocit și că enunțurile ce descriu senzațiile nu pot fi contestate. În privința lor subiectul nu se poate îndoii. Astfel, certitudinea unor propoziții precum “Cred că haina e roșie”, “Mi se pare că este o cană pe masă” este asigurată de „raportarea exclusivă la o experiență nemijlocită”, iar valoarea de adevăr este determinată de regulile de semnificație ale limbajului în care sunt exprimate. Cunoașterea cu privire la astfel de descrieri ale experienței senzoriale constă în identificarea regulii de „semnificație care leagă anumite semne ale limbajului cu situația reală.”¹⁵

La Ayer problema certitudinii nu se pune din punct de vedere empiric, ci cu privire la folosirea limbajului. Îndoiala se aplică la nivelul folosirii termenilor pentru a desemna obiectul din experiență. Odată ce „regulile de semnificație ale limbajului sunt respectate, se deschide calea îndoielii empirice, referitoare la aplicarea procedurii corect”. Îndoiala empirică este întotdeauna posibilă, deoarece putem să ne îndoim la nesfârșit de acuratețea metodelor de verificare prin raportarea la experiență, iar „rezultatele verificării pot fi puse la îndoială. În acest sens, nimic nu trebuie să fie cert”.¹⁶

Voi reveni asupra acestei discuții în subcapitolul 1.5, unde voi prezenta problema înțelesului conceptelor folosite în descrierile conținutului senzorial, în acord cu gândirea empiristă.

14 Ayer, A.J., *op. cit.*, p. 133-134.

15 *Idem.*, p. 136.

16 *Idem.*, p. 137.

1.3 Caracterul privat al datului senzorial

Conform lui Russell, o descriere a obiectului din experiență, precum „masa este de culoare maro, are formă dreptunghiulară, produce un anumit sunet la lovire, ș.a.m.d.”, va fi în general acceptată, însă atunci când vrem să fim mai preciși cu privire la aspectele calitative, nu vor exista doi oameni care să le perceapă la fel, deoarece „orice schimbare a punctului din care este privit (un obiect) produce o schimbare a modului în care este reflectată lumina”¹⁷, ceea ce arată că, în acord cu cele precizate în subcapitolul 1.2, aspectele calitative ale obiectului sunt date de condițiile de observare.

Adeții teoriei datului senzorial concep datele senzoriale ca fiind „private și particulare”, întrucât „ceea ce este imediat prezent vederii unuia, nu este imediat prezent vederii altuia”. Caracterul privat al experiențelor subiective exprimă „certitudinea primitivă” a „gândurilor și trăirilor noastre particulare”, ce sugerează infailibilitatea cunoașterii prin experiența nemijlocită. Datorită faptului că datele senzoriale sunt concepute ca obiecte private, se presupune nu numai că subiectul are cunoașterea imediată a calităților senzoriale, dar și că o descriere a lucrurilor particulare pe care le cunoaște nemijlocit este imună de eroare.^{18 19}

De aici decurge problema existenței lumii exterioare²⁰, întrucât dacă „ceea ce este imediat prezent vederii unuia nu este imediat prezent vederii altuia”, atunci pentru a justifica existența lumii exterioare și a obiectelor fizice „trebuie să existe ceva mai mult și dincolo de datele senzoriale private și particulare care apar diferiților oameni”. Cunoașterea cu privire la lucrurile din lume este datorată asemănării datelor senzoriale pe care oamenii le au cu privire la același obiect. „Faptul că oameni diferiți au date senzoriale similare într-un loc dat la momente diferite” asigură certitudinea existenței obiectelor fizice independente de minte. În acest sens, „trebuie să găsim la propriile noastre experiențe pur private caracteristici care arată sau tind să arate că în lume există și alte lucruri în afară de noi înșine și de experiențele noastre individuale.”²¹

Russell susține că „experiența nemijlocită a obiectelor constă, în esență, dintr-o relație între minte și ceva diferit de minte; aceasta constituie capacitatea minții de a cunoaște

17 Russell, B., *op. cit.*, p. 4.

18 *Idem.*, p. 14-15.

19 Această certitudine a experiențelor subiective reflectă problema *intimității epistemice* a subiectului cu privire la conținutul experienței asupra căreia voi reveni în capitolul 2 prin prezentarea argumentului wittgensteinian al *limbajului privat*, ca opoziție față de teoria datului senzorial.

20 Chiar dacă Russell se opune concepției mentaliste a idealismului, ce susține că “a fi cunoscut înseamnă a fi 'într-o minte' și prin urmare a fi mental”, Russell a conceput datul senzorial ca obiect dependent de mintea subiectului cunoscător, având caracter privat. [Russell, B., *op. cit.*, p.31].

21 Russell, B., *op. cit.*, p. 15-16.

lucruri.”²² În acord cu empirismul tradițional, felul în care sunt obiectele în lume reprezintă „spațiul real”, public, iar aparența lucrurilor reprezintă spațiul privat al subiectului. Același obiect fizic va avea în sfera privată forme diferite în conformitate cu aparențele, deoarece obiectele fizice sunt distincte de datele senzoriale pe care le percepe subiectul. Astfel, atunci când am o experiență senzorială, spre exemplu “văd o cană pe masă”, am experiența unei relații între două lucruri diferite: pe de-o parte, datul senzorial reprezentat de cană și, pe de altă parte, „ceea ce vede acest dat senzorial”. Conform lui Russell, orice experiență nemijlocită „pare în mod evident să fie o relație între persoana care are experiența și obiectul a cărui experiență o are persoana respectivă”.²³

Având în vedere acest raport indirect între subiect și obiectele fizice din lume, se pune problema referitoare la relația dintre datele senzoriale ale subiectului și caracteristicile obiectului, așa cum este el în realitate. În acest sens, Russell subliniază că există o legătură cauzală între proprietățile obiectului fizic și proprietățile descoperite prin simțuri. Cunoașterea lucrurilor „se obține cauzal” în experiența nemijlocită, prin procese de „reflecție și inferență”²⁴, prin intermediul memoriei și introspecției.^{25 26}

1.4 Cunoașterea prin experiență nemijlocită²⁷ și cunoașterea prin descriere

În lucrarea “Problemele filosofiei”, Russell propune un “sistem de organizare a cunoașterii care minimizează, deși nu exclude, îndoiala”²⁸ cu privire la ceea ce putem cunoaște prin experiență. În analiza sa, „distincția dintre cunoașterea lucrurilor și cunoașterea adevărurilor marchează începutul filosofiei analitice a cunoașterii”.²⁹

Cunoașterea lucrurilor este împărțită în cunoașterea prin experiență nemijlocită și cunoașterea prin descriere. Experiența nemijlocită presupune senzația, ca stare mentală de conștiență a unui „obiect care este dat în experiență și în privința căruia subiectul dobândește

22 *Idem.*, p. 35.

23 *Idem.*, p. 43.

24 Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Martens, D. B., *Knowledge by acquaintance/by description*, p. 481.

25 În acord cu Russell, prin memorie obținem “cunoașterea prin inferență a trecutului”, iar prin introspecție obținem “cunoașterea lucrurilor mentale.” [Russell, B., *op. cit.*, p. 42].

26 Asupra acestei legături cauzale voi reveni în capitolul 3 al lucrării, în care voi prezenta opoziția lui Sellars față de conceperea datului senzorial ca proprietate relațională a conținutului experienței.

27 Russell folosește noțiunea de „luare la cunoștință” (acquaintance) “pentru a exprima ocurența directă a unui lucru de care suntem conștienți în experiență. Întrucât nu s-a angajat să ofere o analiză constitutivă a relației de luare la cunoștință, Russell a caracterizat acest concept generic, prin care înțelege experiența nemijlocită a datelor simțurilor, în opoziție cu înțelegerea experienței ca relație a subiectului cu lucrurile fizice din lumea exterioară.” [Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, *Knowledge by acquaintance/by description*, p. 481].

28 Baldwin, T., 2003, *From Knowledge By Acquaintance to Knowledge by Causation*, “The Cambridge Companion to Bertrand Russell”, Cambridge University Press, p. 421. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză].

29 Russell, B., *op. cit.*, *Studiu introductiv* de Mircea Flonta, p. XV.

o anumită cunoaștere, anume că acel obiect există și are proprietățile pe care le prezintă”, acel obiect fiind datul senzorial. În acest sens, cunoașterea prin experiență nemijlocită presupune „o primă experiență a lucrului, ce presupune la rândul ei abilitatea de a da informații cu privire la acel lucru”. Pentru Russell, acest tip de cunoaștere este „perfect și complet și exclude posibilitatea de a ne îndoii”.³⁰ Așa cum am precizat anterior, stările mentale pe care subiectul le are cu privire la experiențele sale particulare sunt certe și constituie baza cunoașterii prin experiență. Ceea ce se cunoaște în mod direct sunt aparențele lucrurilor, prin intermediul datelor senzoriale cauzate de obiectele fizice, fără „intermedierea vreunei inferențe sau vreunei cunoașteri de adevăruri”³¹ cu privire la obiectul fizic.

Pornind de la cunoașterea nemijlocită a aparențelor formulăm descrieri prin intermediul cărora ajungem la cunoașterea de adevăruri cu privire la felul în care sunt obiectele în realitate. Pentru a cunoaște obiectul fizic, trebuie să cunoaștem adevăruri care fac legătura între obiect și datele senzoriale cauzate de acesta. Așadar, atunci când avem o descriere a unui obiect și știm că există posibilitatea de a aplica această descriere unui singur obiect, avem cunoașterea prin descriere drept cunoaștere inferențială, întrucât presupune folosirea conceptelor și constituie cunoașterea de adevăruri cu privire la lucrurile din lumea exterioară. Astfel, realitatea exterioară, ce conține obiectele fizice și mințile altor oameni, este cunoscută indirect, prin expresii de forma “așa-și-așa-ul”. Russell afirmă că avem cunoașterea prin descriere atunci când știm căruia lucru i se aplică descrierea, atunci când știm ce obiect cauzează datele senzoriale cuprinse în descriere.

Avem cunoaștere strict descriptivă atunci când nu știm că descrierea pe care o avem cu privire la un obiect face apel la un element particular pe care îl cunoaștem nemijlocit. Spre exemplu, pot spune că știu că există un student care este “cel mai tânăr student al Facultății de Filosofie” și astfel am cunoașterea prin descriere a acelui student; însă nu știu căruia student i se aplică această descriere, deși este posibil să îl cunosc nemijlocit (ori prin introspecție, în cazul în care acea persoană sunt eu, ori prin datele senzoriale pe care le asociez cu acea persoană), dar să nu știu o propoziție de genul “*a* este cel mai tânăr student al Facultății de Filosofie”. Așadar, avem “cunoaștere doar descriptivă a așa-și-așa-ului atunci când, deși știm că așa-și-așa-ul există, și deși este posibil să avem experiența nemijlocită a obiectului care este de fapt așa-și-așa-ul, totuși nu știm nici o propoziție de forma “*a* este așa-și-așa-ul”, unde *a* este ceva ce cunoaștem nemijlocit.”³² Și avem cunoașterea nemijlocită a unui obiect, “atunci când știm că așa-și-așa-ul există”, adică atunci când este de ajuns să îi conștientizăm prezența

30 Baldwin, T., *op. cit.*, p. 422.

31 Russell, B., *op. cit.*, p. 39.

32 *Idem.*, p. 46.

prin intermediul datului senzorial cauzat de obiectul din experiență.

Cunoașterea descriptivă nu exclude cunoașterea nemijlocită, ci se bazează, în cele din urmă, pe aceasta. Pentru a ști că o descriere este folosită corect cu privire la obiectul pe care îl desemnează, descrierea trebuie să apeleze la ceva ce cunoaștem prin simțuri, pentru a constitui atât extinderea cunoașterii, cât și a se diferenția de ceea ce reiese logic din descriere.

O distincție între tipurile de cunoaștere ar fi că, pe de-o parte, cunoașterea prin descriere presupune folosirea de concepte și, implicit, atribuirea unei valori de adevăr descrierii, ce poate fi mai mult sau mai puțin în acord cu felul în care stau lucrurile în lume. Pe de altă parte, cunoașterea prin experiență nemijlocită nu necesită atribuirea unei valori de adevăr, deoarece nu presupune o descriere, ci conștientizarea aspectelor calitative ale obiectelor fizice.³³ Prin experiența nemijlocită putem cunoaște, în acord cu Russell, datele senzoriale, conceptele universale³⁴ (roșeața, albeața), și aparențele lucrurilor (“acea cană pare roșie”), iar cunoașterea, în termenii conștientizării acestora (conștientizarea stării mentale prin intermediul introspecției, faptul că sunt conștientă de a fi conștientă de datul senzorial), este impasibilă de eroare (nu mă pot îndoii de felul în care lucrurile îmi par a fi și de senzațiile mele).

Pentru a face mai clară această structură a întemeierii cunoașterii, Russell precizează că o cunoaștere a adevărilor depinde, în ultimă instanță, de cunoașterea prin experiența nemijlocită, deoarece între toate tipurile de cunoaștere există o dependență ce își are temeiul în datele simțurilor. Cu alte cuvinte, pentru a cunoaște lucrurile din lume, este necesară cunoașterea adevărilor cu privire la lucruri, însă aceasta din urmă nu furnizează întreaga noastră cunoaștere. “Cunoașterea lucrurilor presupune, însă nu este epuizată de cunoașterea adevărilor”. Astfel, în acord cu fundamentismul empirist experiența nemijlocită este baza întregului sistem epistemic³⁵, ce “furnizează fundamente epistemice infailibile” pentru cunoașterea lumii exterioare.³⁶

33 În acord cu Russell, cunoașterea prin experiență nemijlocită este ”în mod esențial mai simplă decât orice cunoaștere a adevărilor și logic independentă de aceasta”. Stările mentale ale experienței nemijlocite nu au conținut propozițional. [Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Martens, D. B., *Knowledge by acquaintance/by description*, p. 481].

34 Ceea ce este important de precizat în privința universalilor, pentru subiectul în discuție, este faptul că Russell concepe universalii ca obiecte ale gândurilor pe care subiectul perceptiv le are în privința a ceea ce este comun lucrurilor particulare, pe care le cunoaște nemijlocit prin experiență. [Russell, B., *op. cit.*, p. 81-88].

35 Baldwin, T., *op. cit.*, p. 422.

36 Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Martens, D. B., *Knowledge by acquaintance/by description*, p. 481.

1.5 Semnificația conceptelor și descrierilor conținutului senzorial³⁷

Conform concepției empiriste, înțelesul unui cuvânt este stabilit prin apel la datele senzoriale cunoscute în mod direct prin experiență, iar cuvintele sunt descrieri ale lucrurilor a căror cunoaștere o dobândim nemijlocit. Russell susține că “gândul din mintea unei persoane care folosește un nume propriu în mod corect poate în general să fie exprimat explicit numai dacă înlocuim numele propriu printr-o descriere”. Astfel, fiecare om va avea o descriere diferită pentru lucrul numit, în conformitate cu aspectul privat al particularelor pe care le cunoaște nemijlocit. Însă acest lucru nu influențează valoarea de adevăr a propoziției în care apare, deoarece obiectul căruia i se aplică descrierea este constant.³⁸

Atunci când o persoană *P* formulează o judecată despre sine însăși, numele pe care îl folosește are referință directă către persoana sa, deoarece *P* se cunoaște pe sine prin experiența nemijlocită a introspecției.³⁹ Lucrurile stau diferit atunci când altcineva, să spunem persoana *S*, face o judecată despre *P*, deoarece numele pe care *S* îl folosește în judecata sa poate fi înlocuit cu o descriere a datelor senzoriale pe care *S* le cunoaște nemijlocit și le asociază cu *P*. Ceea ce înseamnă că, în acest caz, în judecata lui *S* despre *P*, referința către *P* este indirectă. În acest sens, Russell susține că “atunci când facem o afirmație despre ceva ce ne este cunoscut doar prin descriere, adesea intenționăm să facem afirmația nu în forma ce presupune descrierea, ci despre lucrul real descris.”⁴⁰ În exemplul precizat, atunci când spunem ceva despre persoana *P*, am vrea să facem o afirmație prin care numele folosit pentru a-l desemna pe *P* să aibă referință directă către acesta (să nu poată fi înlocuit de o descriere).

Numele presupun “descrieri care pornesc de la un particular sau mai multe pe care le cunoaștem nemijlocit”. Din principiul fundamental pe care Russell îl formulează cu privire la analiza descrierilor conținutului senzorial, reiese conexiunea dintre înțelesul unui concept și experiența nemijlocită. Principiul fundamental formulat de Russell este următorul: “orice propoziție pe care o putem înțelege trebuie să fie compusă în întregime din constituenți pe care îi cunoaștem nemijlocit. Pentru a vorbi cu sens și a nu emite simple zgomote, trebuie să atașăm un oarecare înțeles cuvintelor pe care le folosim; iar înțelesul pe care îl atașăm

37 În capitolul 2 al acestei lucrări voi prezenta concepția lui Wittgenstein ca opoziție față de stabilirea semnificației termenilor în urma proceselor mentale private și înțelegerea expresiilor lingvistice, ce conțin astfel de termeni, ca fiind descrieri ale experiențelor subiective. De asemenea, în capitolul 3 voi prezenta opoziția lui Sellars față de stabilirea înțelesului unui termen prin apel la starea mentală de conștientizare a elementelor senzoriale și voi arăta că, în acord cu Sellars, înțelegerea și folosirea unui concept sunt aspecte strâns legate de justificarea empirică.

38 Russell, B., *op. cit.*, p. 47.

39 Prin introspecție suntem conștienți de lucrurile din experiența nemijlocită și suntem conștienți de a fi conștienți de aceste lucruri. Astfel, experiența nemijlocită a conținuturilor stărilor noastre mentale este conștiința de sine. [Russell, B., *op. cit.*, p. 42 - 43].

40 Russell, B., *op. cit.*, p. 49.

cuvintelor noastre trebuie să fie ceva ce cunoaștem nemijlocit”.⁴¹ Astfel se evidențiază caracterul privat al fixării înțelesului conceptelor, în acord cu stările mentale private, obținute în urma experienței senzoriale. Pentru a înțelege o propoziție “ce menționează un particular”, referința către acest particular nu trebuie să fie mediată conceptual⁴², ci stabilită la nivel senzorial prin ceea ce este cunoscut în mod direct.⁴³ În exemplul dat de Russell, atunci când facem o afirmație despre Iulius Caesar, nu avem cunoașterea directă a persoanei Iulius Caesar. Îl cunoaștem pe Iulius Caesar prin descrieri ce conțin termeni care fac referire la particularele și universalele cunoscute prin experiență nemijlocită. Spre exemplu, “întemeietorul Imperiului Roman” este una dintre descrierile ce îi pot fi atribuite în mod corect lui Iulius Caesar pentru a avea cunoașterea prin descriere. O afirmație despre Iulius Caesar, precum “Iulius Caesar a fost asasinat de către Brutus”, presupune în locul numelui o descriere a persoanei, astfel încât putem spune “Întemeietorul Imperiului Roman a fost asasinat de către Brutus.”

Problema aportului experienței senzoriale în formarea cunoașterii urmărește stabilirea unor “propoziții de bază al căror adevăr este absolut cert”, o “mulțime limitată de mărturii senzoriale”, cu ajutorul cărora să putem rezolva dificultățile ce apar în descrierile conținutului experienței. Așa cum am arătat în subcapitolul 1.2, un astfel de set de propoziții de bază nu poate fi stabilit, deoarece descrierile cu privire la conținutul senzorial sunt inepuizabile și nu pot garanta certitudinea cunoașterii obiectelor fizice din lume. Ayer spune că “aceasta decurge din faptul că o propoziție despre un obiect fizic este mai mult decât o descriere a unei experiențe”, deoarece “a ști ceea ce văd implică anumite simboluri pe care le folosesc pentru a descrie ceea ce văd”, iar a face o descriere înseamnă a stabili o legătură cu ceva “ce am simțit eu însumi în trecut”. Odată ce deprindem înțelesul unui “predicat senzorial”, putem să îl “aplicăm corect” unui obiect din experiență și această “împrejurare se va asemăna cu obiectul căruia i-am aplicat în mod corect predicatul în trecut.”⁴⁴ Folosim conceptele prin raportare la utilizările trecute, însă capacitatea de a recunoaște situațiile în care un termen este aplicabil nu se rezumă la compararea cu utilizările anterioare. Stabilirea semnificației unui cuvânt este făcută “prin indicare, în mod ostensiv”. Înțelesul unui cuvânt este deprins în măsura în care subiectul știe să îl folosească corect în funcție de situație, iar aceasta presupune capacitatea de a recunoaște situațiile în care un termen este aplicabil. Comportamentul justifică folosirea

41 *Idem*, p. 50.

42 Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Martens, D. B., *Knowledge by acquaintance/by description*, p. 481.

43 Astfel, se pune problema dacă cunoașterea lucrurilor prin experiență senzorială presupune conceptualizarea particularelor pe care subiectul le percepe conștient. Despre această problemă și, mai exact, despre disputa între teoriile conceptualiste și nonconceptualiste voi discuta în capitolele 4 și 5 ale acestei lucrări, prin susținerea concepției lui McDowell.

44 Ayer, A.J., *op. cit.*, p. 134-136.

unui concept în mod corect, iar criteriul este reprezentat de “dispoziția⁴⁵ de a folosi cuvântul potrivit”.⁴⁶

“Un limbaj descriptiv trebuie să conțină cu necesitate reguli de semnificație” stabilite prin “raportarea la ceva ce depășește situația empirică”, deoarece folosirea corectă a limbajului cu privire la senzații va fi justificată de comportament. În acest sens, “celălat poate controla corectitudinea folosirii termenilor prin *observarea* comportării mele și a ambianței în care mă găsesc”. Regulile de semnificație “prescriu ce anume cuvinte trebuie folosite în anumite situații”, iar criteriul de corectitudine este “fixat de către deprinderile de vorbire” ale celor “care folosesc același limbaj”.⁴⁷ Conform lui Ayer, în ceea ce privește valoarea de adevăr a propozițiilor ce reprezintă descrieri ale datelor simțurilor, “captarea înțelesului termenilor este suficientă pentru cunoașterea adevărului” acestora, ceea ce limitează certitudinea la aparențele lucrurilor și elimină confuzia conceptuală.⁴⁸

1.6 Concluzii

Problema discursului cu privire la conținutul experienței senzoriale este condusă de dorința de a găsi o metodă de justificare a judecăților despre lucrurile în lume, care să asigure certitudinea cunoașterii prin experiență. Problema justificării folosirii unui concept ce denumește senzații sau aspecte calitative ale obiectelor din experiență se pune în ceea ce privește relațiile între informațiile primite prin simțuri și capacitatea de a conceptualiza și a întemeia judecăți cu privire la conținutul experienței senzoriale.

În acord cu teoria datului senzorial această relație se întemeiază în baza caracterului privat al datelor senzoriale, obținute prin experiența nemijlocită, datorită căruia enunțurile cu privire la conținutul experienței capătă înțeles și certitudine. Din punct de vedere al structurii cunoașterii, această poziție este reprezentativă pentru adepții fundamentismului empirist, în acordul cărora astfel de enunțuri sunt baza întemeierii cunoașterii.

În capitolul 2 voi prezenta opoziția lui Wittgenstein față de stabilirea înțelesului termenilor ce denumesc senzații prin apel la procese mentale private și a conceperii expresiilor lingvistice ce conțin astfel de termeni ca fiind descrieri ale experiențelor subiective.

45 Voi reveni asupra discuției în privința dispoziției de a folosi un concept observațional în capitolul 3 prin analiza lui Sellars.

46 *Ibidem*.

47 *Idem.*, p. 136-138.

48 Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Goldman, A.H., *The Given*, p. 397-340.

CAPITOLUL 2

OBIECȚII FAȚĂ DE *INTIMITATEA EPISTEMICĂ* A STĂRILOR SUBIECTIVE

Prin *argumentul limbajului privat* se înțelege opoziția lui Wittgenstein, ce se desprinde din paragrafele 243 – 315 ale lucrării “Cercetări Filozofice”⁴⁹, față de concepția empiristă tradițională a întemeierii cunoașterii în baza experiențelor subiective, caracterizată de următoarele aspecte:

1. Senzațiile sunt stări mentale subiective, accesibile doar subiectului care le percepe.
2. Înțelesul unui concept este dat de descrierile⁵⁰ în baza cărora se întemeiază cunoașterea.

Opoziția lui Wittgenstein față de aceste idei are o deosebită importanță pentru o arie largă de subiecte⁵¹ însă, pentru scopul lucrării de față, mă voi limita la expunerea *argumentului limbajului privat* ca opoziție față de stabilirea semnificației termenilor psihologici în urma proceselor mentale private, în subcapitolul 2.1, și înțelegerea expresiilor lingvistice ce conțin astfel de termeni ca fiind descrieri ale experiențelor subiective, în subcapitolul 2.2.

Conform concepției augustiniene⁵², expusă de Wittgenstein la începutul *Cercetărilor*, limbajul are o “structură ierarhică”⁵³, ce se întemeiază pe legătura dintre nume și obiecte prin intermediul ostensiunii. A învăța un limbaj înseamnă a face o asociere mentală între concept și obiectul denumit, iar “funcția unică a limbajului este de a reprezenta realitatea: cuvintele referă la obiecte, iar propozițiile descriu conținutul experienței”⁵⁴.

Acest fel de a ne raporta la experiență ridică probleme în ceea ce privește cunoașterea în genere, probleme ce pot fi caracterizate prin următoarele concepte corelative: exterior –

49 Wittgenstein, L., 2004, *Cercetări filozofice*, Traducere din germană de M. Dumitru și M. Flonta, în colaborare cu A.P. Iliescu, după ediția germană Blackwell Publishers Ltd, 1953.

50 Am menționat în capitolul 1 că pentru Russell cuvintele sunt descrieri ale particularelor pe care le cunoaștem prin experiența nemijlocită.

51 Pentru a numi câteva dintre acestea: natura filozofiei, relația dintre interior și exterior, semnificație și referință, conceptul de înțelegere, urmarea de reguli, joc de limbaj, ș.a.m.d. În cadrul acestui capitol voi face referire la câteva dintre aceste concepte, întrucât sunt relevante pentru scopul lucrării de față, fără a-mi propune tratarea exhaustivă a acestora.

52 Pentru a arăta sursele concepției tradiționale a semnificației numelor, căreia se va opune, Wittgenstein începe lucrarea “Cercetări Filozofice” cu un citat din lucrarea “Confesiuni” a Sfântului Augustin. Redau aici o parte importantă a pasajului citat de Wittgenstein: “Cînd ei (oamenii mai în vîrstă) denumeau un anumit obiect și își mișcau corpul spre ceva potrivit aceluia cuvînt, vedeam și rețineam că prin sunetul emis de ei acel obiect era denumit, cînd doreau să îl arate.” [Augustin, *Confesiuni*, I.8.].

53 Glock, H. J., 1996, *A Wittgenstein Dictionary*, Blackwell Publishing, *Ostensive definition*, p. 274. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză].

54 Glock, H. J., *op. cit.*, *Augustinian picture of language*, p. 41.

interior, public - privat, direct – indirect, descriere – expresie.

2.1 Semnificația conceptelor experienței subiective

Problema raportului interior - exterior privește accesul epistemic al subiectului la realitatea fizică, exterioară, cu obiectele materiale și relațiile ce au loc între acestea, și la realitatea mentală, interioară, în cadrul căreia au loc procesele cognitive, prin intermediul cărora se formează reprezentări ale senzațiilor și obiectelor din experiență. Așadar, avem pe de-o parte obiectele exterioare, publice, ce există în lume independent de subiectul cunoscător, accesibile prin experiența senzorială, și, pe de altă parte obiectele interioare, private, ce sunt dependente de mintea subiectului cunoscător.

Conform teoriei tradiționale a percepției, subiectul are cunoașterea directă a propriilor sale gânduri și senzații prin intermediul introspecției⁵⁵, astfel vorbim de acces epistemic direct din perspectiva persoanei întâi. Însă, în cazul trăirilor și relatărilor celorlalți accesul este indirect, mediat de limbaj și comportament, ceea ce ridică problema îndoielii cu privire la relatările celorlalți despre propriile experiențe. Așa cum am arătat în capitolul 1, subpunctul 1.3., pentru empiriștii tradiționali termenii acestor relatări au ca referință reprezentările mentale în baza cărora se fixează înțelesul. Iar dacă termenii au înțeles prin asocierea cu obiectele mentale private pe care le desemnează, atunci subiectul perceptiv este singurul în măsură să dețină înțelesul conceptelor pe care le folosește pentru a se referi la senzațiile sale.

Wittgenstein arată, prin intermediul unor exemple ce înfățișează situații simple de viață, sursele sedimentării acestor preconcepții în ceea ce privește felul în care înțelegem și ne referim la experiențele subiective. Ideea posibilității un limbaj privat presupune cadrul intim în care subiectul are conștiința senzațiilor sale, pe care le denuște și la care se referă, în mod privat, în descrierea experiențelor sale. Așadar, “ideea unui limbaj privat este implicată în concepția noastră curentă despre felul cum ajungem să avem în limbajul nostru expresii referitoare la propriile dureri, dispoziții, sentimente și celelalte, dat fiind că acestea sunt proprii nouă: nimeni altcineva nu poate avea acces la asemenea stări dacă posesorii lor nu le dau o exprimare în limbaj sau în comportament”⁵⁶.

Wittgenstein pune problema întemeierii unui limbaj privat în paragraful cu numărul 243, sub forma întrebării: “Dar ne-am putea închipui și un limbaj în care cineva și-ar putea nota sau ar putea exprima trăirile sale lăuntrice – sentimentele, stările sale de spirit etc. -

55 Am prezentat în capitolul 1 concepția empiristă, conform căreia prin introspecție se obține cunoașterea obiectelor mentale ca reprezentări ale obiectelor din experiență.

56 Grayling, A.G., 1996, *Maestri Spirituali: Wittgenstein*, Traducere din engleză de Gheorghe Ștefanov, Editura Humanitas, București, după ediția în limba engleză, Oxford University Press, 1988, p. 144.

pentru propria sa folosință?”.⁵⁷

Ideea de limbaj privat presupune fixarea unor concepte prin intermediul unei ostensiuni interioare și asocierea acestora cu senzații în cadrul proceselor mentale private.⁵⁸ Astfel, conceptele folosesc la desemnarea senzațiilor private ale experienței subiectului. Este vorba despre un limbaj în mod logic privat. Exercițiul de gândire ce exemplifică instituirea unui limbaj privat este reprezentat de paragraful cu numărul 258, în care Wittgenstein propune ideea posibilității de a ține un jurnal al apariției unei anumite senzații, a cărei denumire se face printr-un act ostensiv interior prin “*concentrarea atenției*” ce servește “*fixării semnificației unui semn*”.⁵⁹ Wittgenstein arată că maniera în care înțelegem limbajul cere justificarea folosirii unui cuvânt prin raportarea la tehnici de întrebuințare. Așadar, “ce temei avem noi să numim 'S' semnul pentru o *senzație*”⁶⁰ stabilit în mod privat și cum putem justifica dacă semnul este atribuit în mod corect de fiecare dată când apare senzația? Wittgenstein se opune conceperii termenilor prin legătură cu experiențele mentale private, deoarece astfel nu pot fi stabilite tehnici de utilizare a termenilor și nu poate fi verificată atribuirea aceluiași concept unei senzații. Wittgenstein arată că limbajul este caracterizat în mod esențial prin reguli gramaticale de utilizare și verificare a întrebuințării termenilor, ce sunt stabilite prin acordul comun al vorbitorilor și raportate la contextul folosirii. Cu alte cuvinte, folosirea conceptului “S” în cadrul sferei subiective este predispusă erorii, deoarece îi lipsește o tehnică de verificare a identificării și numirii senzației. Așadar, în mod privat nu se poate diferenția folosirea corectă a unui termen de folosirea incorectă și, prin urmare, un astfel de limbaj nu poate să existe.

Pentru a avea un criteriu de corectitudine al folosirii unui termen este necesar ca exemplul dat în definiția numelui să poată fi păstrat ca reper pentru viitoarele folosiri. Însă nu se poate reidentifica o experiență senzorială numită în mod privat. Apelul la memorie și indicarea folosind pronumele demonstrativ “aceasta”, arătând către senzație, nu poate fi un substitut al criteriilor de identificare corectă. Mai mult decât atât, nu este vorba numai de distincția între amintirea corectă și amintirea incorectă a senzației, important de subliniat fiind faptul că numele “S” nu înseamnă “o senzație care apare atunci când se spune 'S'”, deoarece atribuirea unui nume reprezintă actul de fixare a unei identități. Actul ostensiv public joacă rolul unei reguli de folosire a termenului. În cazul senzației, concentrarea atenției asupra

57 Wittgenstein, L, *op.cit.*, p. 210.

58 Prin apel la teoria datului senzorial, un astfel de limbaj ar face referire la “gândul din mintea unui om care folosește un nume în mod corect”. [Russell, *op. cit.*, p. 46.]

59 Wittgenstein, L, *op.cit.*, p. 215.

60 *Idem*, p. 261.

durerii împreună cu rostirea “această senzație” nu reprezintă un criteriu de stabilire a identității unei senzații private, din moment ce însăși folosirea cuvântului “senzație” aparține unui *joc de limbaj*,⁶¹ ca atare public, anume acel *joc de limbaj* ce reprezintă felul în care vorbim despre senzații.⁶²

Pentru a arăta caracterul public al folosirii unui termen trebuie precizat că respectarea unei reguli presupune “folosirea comună a ei de către noi”, deoarece “respectarea regulilor este o practică generală stabilită prin înțelegere, obicei și antrenament”.⁶³ Regulile nu sunt înțelese ca instanță normativă riguroasă, independentă de individ, ci în continuă formare în conformitate cu practicile sociale de aplicare ale acestora. Caracterul social al urmării de reguli demonstrează apelul la sfera publică pentru justificarea numirii corecte, implicit imposibilitatea de a institui reguli pentru numirea unei senzații în cadrul privat. “O regulă nu poate fi urmată « în mod privat » căci altfel, a crede că se urmează o regulă ar fi același lucru cu a urma regula”⁶⁴ și ar fi imposibil de distins între “a-ți reaminti corect paradigma ce-l definește și doar a-ți închipui că îți reamintești”.⁶⁵

De aceea, limbajul împrumută caracterul social, public, al regulilor de utilizare și se raportează la *forma de viață* în limitele căreia își definește sensul. Prin sintagma “*forma de viață*”, Wittgenstein face legătura între limbaj, ca expresie a gândului și contextul social în care este folosit în acord cu practicile specifice ale acestuia. Prin urmare, un limbaj privat în mod logic, înțeles numai de către cel care îl inventează, este imposibil de conceput. Mai mult decât atât, actul ostensiv nu poate sta la baza întemeierii limbajului, așa cum se consideră conform teoriei tradiționale⁶⁶. Legătura dintre cuvânt și senzație nu se produce în baza unei

61 Sintagma “joc de limbaj” este folosită de Wittgenstein pentru a descrie felul în care este folosit limbajul, prin analogie cu ideea de joc. Asemeni jocului, limbajul este o activitate condusă în acord cu reguli gramaticale în care înțelesul unui cuvânt este dat de totalitatea întrebunțărilor cuvântului, în funcție de contextul în care este utilizat. Jocul de limbaj este “procesul de folosire a cuvintelor” și “activitățile cu care se împletește el”, ceea ce face legătura cu “forma de viață” în care este utilizat, deoarece jocul de limbaj este “o parte a unei activități” lingvistice, precum: a lăuda, a certa, a descrie, a întreba, a povesti, ș.a.m.d. Astfel, aspectul multilateral al jocurilor lingvistice este dat de “nenumărate genuri diferite de utilizare a tot ceea ce numim semne, cuvinte, propoziții”, în varietatea actelor de vobire. De asemenea, analogia limbajului cu ideea de joc are datoria de a sublinia faptul că înțelesul cuvintelor nu se raportează la procese mentale private, ci la abilitatea de a folosi cuvintele, precum vorbim despre abilitatea de a juca un anumit joc. Așadar, “a înțelege o propoziție înseamnă a înțelege un limbaj”, iar “a înțelege un limbaj înseamnă a stăpîni o tehnică”, a avea capacitatea de a-l pune în practică. [Wittgenstein, L, *op.cit.*, p.95, 104-105, 199].

62 Dancy, J., Sosa, E., 1996, *A companion to epistemology*, Cambridge, Blackwell, Hacker, P.M.S., *Private Language Argument*, p. 618.

63 Grayling, A.G., *op. cit.*, p. 136.

64 Wittgenstein, L, *op. cit.*, p. 200.

65 Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Hacker, P.M.S., *Private Language Argument*, p. 618.

66 În capitolul 1 am expus concepția lui Ayer conform căreia înțelesul unui termen este datorat regulilor de semnificație stabilite prin ostensiune, prin intermediul cărora descrierile conținutului senzorial sunt “neîndoielnice datorită raportării exclusive la o experiență nemijlocită”. [Ayer, A.J., 1999, *Propoziții de bază*, în *Teoria Cunoașterii* de M. Flonta, C. Stoenescu, Gh. Stefanov, Ed. Universității din București, Trad. de M. Flonta, p. 136-137].

ostensiuni, ci datorită posibilității de a exprima articulat ceea ce este cunoscut la nivelul simțurilor, deoarece astfel de afirmații sunt expresii ale senzațiilor. Pentru ca actul ostensiv să aibă înțeles, trebuie să fie evident către ce se indică, iar acest lucru implică deja o bază de cunoștințe pentru a ști la ce se face referire.⁶⁷

Definiția ostensivă poate funcționa “numai în contextul unei conversații înțelese anterior, sau al unui joc de limbaj în care indicarea, pronunțarea unui sunet, sunt recunoscute de către participanți ca alcătuind procesul de a atașa o etichetă denotativă la un anumit articol”.⁶⁸ Indicarea unei senzații, prin *concentrarea atenției* în cadrul actului introspectiv, nu poate funcționa ca regulă de folosire a unui termen pentru acea senzație și nu poate determina atribuirea semnificației termenului în funcție de tehnici de aplicare corectă. “Durere” este numele unei senzații așa cum “roșu” este numele unei culori.⁶⁹ Astfel, întrebarea este: “Ce face ca un cuvânt să stea pentru o senzație?” Răspunsul, în conformitate cu argumentul wittgensteinian, este că numele senzației este o expresie⁷⁰ a acesteia, ca extindere învățată a manifestării naturale. “Am o durere de cap” este expresia unei senzații și constituie pentru ceilalți un *criteriu* pentru a afirma “Ea are o durere de cap”.^{71 72}

2.2 Distincția între expresii și descrieri ale conținutului senzorial

În paragraful 244, Wittgenstein dă exemplul situației în care un copil învață semnificația cuvântului durere. “Adulții îi vorbesc și-l învață exclamații și, mai târziu, propoziții”.⁷³ Senzația este însoțită de comportament și de o modalitate lingvistică de exprimare, prin interjecții sau cuvinte ce o denumesc. Astfel, odată deprinsă semnificația

67 În concepția lui Wittgenstein definiția ostensivă nu poate sta la baza formării limbajului din pricina următoarelor aspecte: 1. Înțelegerea gestului de indicare presupune înțelegerea “metodei de proiecție” a definiției termenului către lucrul pentru care stă acel termen. Neînțelegerea gestului duce la interpretări greșite ale referinței, spre exemplu, concentrarea atenției către mâna care indică și nu către obiectul indicat. 2. Pentru a fi înțeleasă o definiție ostensivă este necesar să fie intuitiv exemplul către care se face referirea. Dacă spun “aceasta este culoarea roșie” și arăt către o carte, atunci interlocutorul meu trebuie să înțeleagă că mă refer la culoarea și nu la forma cărții. 3. Definiția ostensivă trebuie să dispună de metode de aplicare ce justifică folosirea unui cuvânt ținând cont de contextul în care este folosit, deoarece definiția ostensivă este o funcție gramaticală de folosire corectă a unui gest de indicare împreună cu pronumele demonstrativ. Un astfel de act presupune o bază a înțelegerii *jocurilor de limbaj* în cadrul cărora astfel de gesturi sunt folosite, pentru ca, spre exemplu, enunțul “Cartea de pe masă are această culoare” să țină locul enunțului “Cartea de pe masă are culoarea roșie”. [Glock, H.J., *op. cit.*, *Ostensive definition*, p. 274-278].

68 Grayling, A.G., *op. cit.*, p. 146.

69 Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Hacker, P.M.S., *Private Language Argument*, p. 618-619.

70 O expresie, spre deosebire de o descriere, nu poate fi adevărată sau falsă. Asupra acestui aspect voi reveni în subcapitolul 2.2.

71 *Ibidem*.

72 Conceptul de “criteriu” a dobândit o deosebită importanță prin intermediul lucrărilor lui Wittgenstein. Esențial pentru problema stabilirii semnificației unui cuvânt este faptul că “a specifica un criteriu de folosire a unui concept 'F', înseamnă a specifica reguli gramaticale de folosire a lui 'F' și, prin urmare, a-i explica înțelesul”. [Glock, *op. cit.*, *Criteria*, p. 93-94].

73 Wittgenstein, L., *op. cit.*, p. 211.

cuvântului “durere”, este folosită în expresii precum “Am o durere”. Wittgenstein atrage atenția asupra scopului folosirii acestor expresii, deoarece avem tendința de a considera că prin expresii precum “Mă doare capul”, subiectul descrie o stare lăuntrică ce comunică experiența proprie, inaccesibilă celorlalți.

Expresiile senzațiilor sunt de aceeași importanță epistemică precum gesturile și manifestările articulate sau nearticulate, ce nu fac decât să arate starea în care se află un subiect. În acest sens, Wittgenstein spune că “expresia verbală a durerii înlocuiește țipătul, și nu îl descrie”.⁷⁴ “Am o durere” nu este o descriere a senzației de durere, ci o tehnică lingvistică de exprimare, specifică acestei senzații. Înțelesul cuvântului “durere” nu desemnează senzația pe care o simte un subiect, ci este echivalentul lingvistic de manifestare a senzației. Expresiile senzațiilor sunt “extensii însușite ale comportamentului expresiv natural” și “constituie manifestări ale atitudinilor afective” ce aparțin felului natural de exprimare a senzațiilor.⁷⁵

Conform teoriei tradiționale a percepției, experiențele senzoriale sunt definite ca entități private ce au următoarele caracteristici:

1. Senzațiile sunt inalienabile: “Celălalt nu poate avea durerile mele”.⁷⁶
2. Sunt private din punct de vedere epistemic: “Eu știu că sufăr o durere, pe când altcineva nu poate decât să presupună că eu am o senzație de durere”.

Aceste aspecte duc la ideea de proprietate privată în ceea ce privește experiențele subiective, față de care ne raportăm așa cum o facem în cazul obiectelor fizice, ceea ce determină tendința de a ne opune afirmației “Avem aceeași durere” și de a folosi expresii comparative : “Durerea mea este ca a ta”.⁷⁷

Prin *argumentul limbajului privat* Wittgenstein arată confuzia conceptuală în cadrul

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Hacker, P.M.S., 2000, *Wittgenstein*, Traducere din engleză de A.M. Lupașcu, Ed. Științifică, București, p. 73.

⁷⁶ Wittgenstein, L., *op. cit.*, p. 213.

⁷⁷ În acord cu Wittgenstein putem aduce următoarele obiecții: 1. A fi în durere este “o proprietate” a suferindului, ce poate fi definită prin “intensitate, caracteristici și localizare”. Prin aceste aspecte două persoane pot avea aceeași senzație, așa cum două obiecte pot avea aceeași culoare. A afirma contrariul, “durerea mea nu este aceeași ca a ta, deoarece imi aparține”, este asemănător cu a afirma “două cărți nu pot avea aceeași culoare, deoarece această culoare roșie aparține acestei cărți, iar acea culoare roșie aparține acelei cărți”. 2. Conform empirismului tradițional, doi oameni nu pot avea aceeași senzație în momentul în care percep același obiect, deoarece datele senzoriale sunt private. [Vezi subcapitolul 1.3] Astfel, există înclinarea de a distinge numeric senzațiile acestora și a le compara precum obiectele. Însă, distincția între “identitatea numerică și cea calitativă este aplicabilă obiectelor fizice, în special celor care ocupă spațiu, dar nu calităților sau durerilor. Dacă doi oameni au aceeași durere acută în ochiul stâng, atunci au aceeași durere”, senzațiile lor de durere neputând fi distinse prin aspectul numeric, deoarece pot suferi de aceeași boală. 3. În ceea ce privește aspectul posesiunii, a avea senzația unei dureri nu trebuie confundată cu ideea de a deține un obiect fizic. “Durerea nu imi aparține, ci este durerea pe care o simt”. [Hacker, P.M.S., *op. cit.*, p. 41].

discursului cu privire la ceea ce cunoaștem prin simțuri. Conform teoriei tradiționale, subiectul are acces privilegiat în cunoașterea gândurilor sale, iar “procese ca introspecția, conștiința și constientizarea reprezintă pentru lumea interioară ceea ce percepția reprezintă pentru lumea exterioară”.⁷⁸ Așa cum am prezentat în capitolul precedent, senzația a fost concepută ca stare mentală de conștientizare a experienței simțurilor, ca obiecte private a căror cunoaștere subiectul o dobândește prin introspecție, facultatea de cunoaștere a domeniului intern. Conform acestei concepții, cunoaștem “înțelesul predicatelor psihologice precum 'durere', dacă cunoaștem elementul pentru care stă acesta – senzația pe care o avem”, astfel încât, afirmații precum “Am o senzație de durere” sunt concepute ca “descreri pe care vorbitorul le rostește ca și când ar *citi* faptele ce îi sunt accesibile în mod privat”.⁷⁹

Această concepție se datorează caracterului aparent al unei simetrii logice între enunțurile la persoana întâi și cele la persoana a treia. Dacă în cazul enunțului formulat la persoana a treia: “El are o durere de măsea”, expresia lingvistică este o descriere a ceea ce observăm în comportamentul celuilalt prin intermediul experienței vizuale, spre exemplu faptul că își ține mâna la obraz și se încruntă, în cazul enunțurilor la persoana întâi nu poate fi vorba de o descriere. “Eu am o durere de măsea” nu este produsul observării a ceea ce se petrece în sfera privată, ci este o manifestare a senzației. “Aceste afirmații sunt exprimări ale durerii, ale convingerilor și ale dorințelor, și nu descrieri aparținând unor obiecte și evenimente private.”⁸⁰

Afirmațiile psihologice la persoana întâi, ce exprimă o intenție, o senzație, o opinie, sunt folosite ca expresii lingvistice ale acestora, la care nu ne putem raporta prin acte de percepție, precum în cazul obiectelor, deoarece nu poate fi vorba de condiții de observare sau facultăți specifice de observare ale acestora. Astfel, Wittgenstein respinge ideea că aceste expresii presupun identificarea unui obiect mental a cărui descriere are datoria de a face publice evenimentele ce se petrec în sfera privată. O exteriorizare a unei senzații “nu se bazează pe un fel de autoexaminare în analogie cu investigarea obiectelor din jurul nostru”, ci este o “expresie artificială” ce înlocuiește manifestarea naturală a senzației.⁸¹ Când spunem despre cineva că are dureri, vedem acest lucru în comportamentul său. În mod similar, în cazul unui obiect fizic, sunt folosite capacitățile simțurilor pentru a observa proprietățile pe care le are un obiect pentru a-l descrie. În acest caz, valoarea de adevăr a afirmației poate fi stabilită prin comparație cu felul în care stau lucrurile în realitate. Însă în cazul senzațiilor

78 Hacker, P.M.S., *op. cit.*, p. 35.

79 Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Hacker, P.M.S., *Private Language Argument*, p. 616.

80 Hacker, P.M.S., *op. cit.*, p. 65-66.

81 Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Pears, D., *Avowals*, p. 249.

exprimate la persoana întâi singular nu există posibilitatea de a ne înșela în privința felului în care stau lucrurile cu noi înșine, deoarece nu privim înăuntrul nostru pentru a identifica durerea, pentru ca apoi să o descriem prin actul de vorbire.

Diferența între o expresie a senzației și o descriere se raportează și la aspectul comparării cu realitatea. Dacă în cazul descrierii ne putem pune problema dacă este în conformitate cu obiectul descris, în cazul expresiilor senzoriale nu ne putem înșela. Descrierea este făcută în urma experienței perceptive, pe când expresia unei senzații nu este produsă în urma unui proces senzorial de observare. Așa cum arată Wittgenstein, nu putem vorbi de cunoaștere în ceea ce privește expresia lingvistică a experiențelor proprii: “despre mine nu se poate spune deloc (decât poate în glumă) că știu că am dureri. Ce trebuie oare să însemne asta – în afară, poate, de faptul că am dureri?”⁸² În cazul expresiilor la persoana întâi nu putem folosi cuvintele ce stau pentru senzații împreună cu afirmarea cunoașterii: “Știu că am o durere pentru că o simt.” A avea o senzație nu poate implica îndoiala în această privință, deoarece “a-ți da seama de durere înseamnă chiar a avea o durere, aceasta fiind o distincție inutilă”.^{83 84} În aceste cazuri nu este vorba de a observa un fenomen și de a-l descrie, așa cum în experiență este observat un obiect fizic, caz în care descrierea poate fi mai mult sau mai puțin în acord cu realitatea.

Prin aceste aspecte Wittgenstein atacă ideea de “intimitate epistemică” prin care se presupune că doar eu pot ști ce se petrece cu mine, iar ceilalți nu pot decât să bănuiască prin observarea comportamentului meu. A pune problema în termeni de cunoaștere este inutil, deoarece “Eu știu că am o durere” nu este decât o accentuare a afirmației “Am o durere”. Astfel de afirmații nu au sens, deoarece nici opusul lor nu poate fi folosit cu sens și, prin urmare, nu au importanță epistemică. “Concepția noastră despre intimitatea epistemologică a experienței confundă excluderea gramaticală a ignoranței (a absurdității propoziției 'Poate că simt durere, dar nu știu dacă aceasta se întâmplă sau nu', a faptului că nu putem utiliza astfel cuvintele) cu prezența cunoașterii”.⁸⁵ Nu este vorba de faptul că “am acces la un spectacol privat” datorită căruia pot face descrieri a ceea ce numai eu pot observa. “Mai curând, ceea ce spun este o expresie a domeniului interior. 'Am o durere de dinți' este adeseori o expresie a durerii, comparabilă cu un geamăt”⁸⁶, o manifestare a senzației față de care este absurd să ne putem pune problema cunoașterii și a îndoielii.

82 Wittgenstein, L., *op. cit.*, p. 211.

83 Hacker, P.M.S., *op. cit.*, p. 65-66.

84 Pentru completarea adusă de McDowell, vezi subcapitolul 4.3, în special nota de subsol numărul 192.

85 Hacker, P.M.S., *op. cit.*, p. 56.

86 *Idem*, p. 60.

Există o asimetrie a exprimărilor ce conțin termeni psihologici formulate la indicativ prezent. Cele formulate la persoana întâi sunt expresii ale senzațiilor sau trăirilor lăuntrice, iar cele formulate la persoana a treia sunt descrieri ale experiențelor celorlalți. Astfel, problema cunoașterii se poate pune doar în cazul unei descrieri, spre exemplu întrebând “De unde știi că el are dureri?”, nu și în cazul unei expresii. Ceea ce poate fi justificat este referitor la semnificația unui cuvânt, la felul în care este folosit din punct de vedere gramatical, dar sunt tipuri de propoziții a căror verificare nu are sens să fie cerută, precum “Mă doare măseaua”, “Îmi doresc să plouă”, “Intenționez să plec”.⁸⁷

2.3 Concluzii

Conform lui Wittgenstein “regulile lingvistice sunt stabilite în mod arbitrar”⁸⁸ și nu prin stabilirea unei referințe ca legătură semantică între limbaj și lume, ca desemnare a înțelesului unui cuvânt prin obiectul pe care îl denumește. Propozițiile empirice referă la obiecte independente de limbaj din lume și pot fi verificate prin comparație cu felul în care sunt lucrurile în lume, însă acest lucru trebuie separat de folosirea unei definiții ostensive, deoarece o definiție ostensivă este o regulă de folosire a unui cuvânt și nu o descriere a obiectului pentru care stă acel cuvânt. Exemplul empiric dat ca standard de folosire a unui termen ține de stabilirea prin convenție, raportată la un anumit interval de timp în legătură cu momentul vorbirii.⁸⁹

În acest capitol am prezentat concepția wittgensteiniană ca opoziție față de tradiția empiristă ce încercă să facă o conexiune între limbaj și realitate prin fixarea înțelesului termenilor ce numesc senzații în baza experiențelor private, privite ca fundament al cunoașterii lumii independente de minte. Așa cum am arătat, Wittgenstein se opune stabilirii înțelesului termenilor prin intermediul ostensiunii, ce presupune asocierea, la nivel mental, între un concept și obiectul denumit, cunoscut prin intermediul experienței nemijlocite. De asemenea, Wittgenstein atacă ideea de *intimitate epistemică*, atribuită de adepții teoriei datului senzorial certitudinii cu privire la trăirile subiective ce însoțesc experiența, ca punct de plecare în întemeierea cunoașterii. Conform viziunii empiriste, senzațiile sunt incorigibile, însă incorigibilitatea senzațiilor nu implică infailibilitatea cunoașterii senzoriale, deoarece problema cunoașterii se pune la nivelul descrierilor senzațiilor, ca produs al actului de percepție, și nu la nivelul expresiilor senzațiilor, ca manifestări ale acestora.

87 Hacker, P.M.S., 1996, *Wittgenstein's Place in Twentieth Century Analytic Philosophy*, Blackwell Publishers, p. 126. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză.]

88 Glock, H. J., *op. cit.*, *Autonomy of language*, p. 45.

89 *Idem.*, *Ostensive definition*, p. 275.

În capitolul următor voi prezenta *mitul datului senzorial* prin care Sellars aduce o contribuție importantă în combaterea proiectului empirist, distinctă de abordarea wittgensteiniană. Sellars identifică esența problemei datului senzorial în afara raportului dintre caracterul privat al stărilor interioare și caracterul, în mod logic, public al limbajului, și anume, în ideea că aceste stări interioare sunt premise ale întemeierii cunoașterii.

CAPITOLUL 3

OBIECȚII FAȚĂ DE *INDEPENDENȚA ȘI EFICIENȚA EPISTEMICĂ* A DATULUI SENZORIAL

În acest capitol voi prezenta opoziția lui Sellars față de ceea ce el a numit *mitului datului senzorial*, așa cum reiese din lucrarea “Empiricism and the Philosophy of Mind”.⁹⁰

În primul subcapitol, 3.1., voi arăta ce aduce Sellars în plus, în atacul teoriei datului senzorial, față de critica stărilor mentale subiective, prezentată în capitolul anterior prin argumentul wittgensteinian al limbajului privat. În subcapitolul 3.2 voi vorbi despre atacul lui Sellars asupra independenței epistemice a datului senzorial, ce are la bază confuzia *spațiului rațiunilor* cu *spațiul cauzelor*.⁹¹ Din această analiză va reieși problema raportului aparență - realitate, pe care o voi prezenta în cel de-al treilea subcapitol prin discuția despre prioritatea logică între a vorbi despre *cum sunt* și *cum par* lucrurile în realitate. Iar în ultimul subcapitol, 3.4, voi trasa liniile generale ale soluției lui Sellars pentru înlocuirea concepției fundaționiste asupra discursului cu privire la conținutul experienței.

3.1 Introducere în *Mitul datului senzorial*

Atacul lui Sellars asupra ideii de *dat* în genere (principii, universalii, conținut

90 Sellars, W., 1997, *Empiricism and the Philosophy of Mind*, Harvard University Press, London, original publicată în *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, ed. Herbert Feigl and Michael Scriven, 1956. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză.]

91 Termenii folosiți de Sellars sunt *the realm of reasons* și *the realm of causes*. Sellars are în vedere confuzia la nivel conceptual între noțiunile de cauzalitate și justificare, între a avea senzații, ca relație cauzală ce are loc între obiectul fizic și subiectul perceptiv, și a avea cunoaștere non-inferențială, în termenii enunțurilor de observație. Voi reveni asupra acestei probleme în subcapitolul 3.2.

senzorial)⁹² este semnificativ pentru o multitudine de subiecte⁹³, însă în acest capitol voi prezenta opoziția lui Sellars față de datul senzorial ca fundament al cunoașterii prin experiența senzorială.

Sellars are în vedere “viziunea standard” a teoriei datului senzorial, conform căreia datul senzorial aparține unei “clase speciale” de obiecte non-fizice, caracterizate ca fiind în mod intrinsec private sub aspectul calitativ și considerate drept punctul de pornire în analiza conținutului experienței (întrucât constituie cunoașterea directă) și a cunoașterii inferențiale (așadar indirecte) a obiectelor fizice din lume.⁹⁴

Prin datul senzorial, empiriștii tradiționali descriau forma “primitivă” de cunoaștere, ce are un statut epistemic independent față de alte forme de cunoaștere. Susținătorii teoriei datului consideră că propozițiile despre felul în care sunt lucrurile în lume sunt întemeiate pe “aprehensiunea” a ceea ce ne este dat în experiență, iar conținutul senzorial al experienței constituie evidența în baza căreia sunt justificate astfel de propoziții ce întemeiază cunoașterea.⁹⁵

Sellars consideră că empirismul dă o interpretare greșită conceptului de justificare și naturii experiențelor senzoriale și susține, așa cum voi arăta în subcapitolul 3.2., că numai conținutul propozițional cu valoare de adevăr poate fi considerat cunoaștere. Experiența senzorială este o cauză necesară în formarea cunoașterii, însă nu reprezintă cunoaștere, o astfel de interpretare fiind o confuzie a *spațiului rațiunilor* cu cel al *cauzelor*.

Așa cum am precizat în capitolul 1⁹⁶, cunoașterea prin experiență a fost înțeleasă ca stare de conștiință⁹⁷ ce are două proprietăți: prima este un tip de cunoaștere a stării mentale în

92 Ideea de *dat* apare în contextul problemei cunoașterii lumii exterioare, independente de mintea subiectului cunoscător, și are în vedere ceea ce poate fi considerat drept cunoaștere directă, independentă de orice altă cunoaștere. În acest sens, atacul lui Sellars vizează metoda carteziană de reconstrucție a structurii cunoașterii având ca bază *cogito, ergo sum* drept principiu autoevident, postulat în urma „definirii stării mentale în termeni epistemici.” [Brandt, R., *Study guide*, în „Empiricism and the Philosophy of Mind”, Harvard University Press, London, original publicată în *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, ed. Herbert Feigl and Michael Scriven, 1956, p. 121]. De asemenea, atacul lui Sellars vizează și cunoașterea nemijlocită a universalilor întrucât, în acord cu Russell, acestea constituie “ceea ce este comun lucrurilor cunoscute prin experiența senzorială.” [Vezi capitolul 1, nota 34]. În acest capitol mă voi limita la expunerea opoziției lui Sellars față de importanța epistemică pe care empiriștii o acordă ideii de *dat senzorial*.

93 În linii generale sunt cunoscute umătoarele opoziții fundamentale pentru teoria cunoașterii: empirism-raționalism, fundaționism-coerentism, internalism-externalism. Voi arăta pe parcurs poziția pe care o ocupă Sellars în ceea ce privește analiza cazurilor de percepție.

94 DeVries, W. A., Tripplett, T., 2000, *Knowledge, Mind and the Given*, Hackett Publishing Company, USA, p.4. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză.]

95 DeVries, W. A., *op. cit.*, *Introduction*, p. XXX – XXXI.

96 Conform lui Russell, prin experiența nemijlocită subiectul este conștient de starea mentală direcționată către datele senzoriale ce alcătuiesc aparența lucrurilor, iar aceasta conștientizare este impasibilă de eroare. [Vezi subcapitolul 1.3]

97 Termenul desemnează „conștiința (awareness) pe care o are un subiect în privința elementelor” ce alcătuiesc conținutul experienței sale, precum senzațiile și gândurile, ca urmare a reflectării prin intermediul introspecției. Această concepție, specifică fundaționismului, vizează „accesul *special* la persoana I drept cunoaștere infailibilă, ca fundament al cunoașterii empirice.” Vezi și capitolul 1, nota de subsol numărul 39.

care se află subiectul, ca “simplă conștientizare a stării”, și a doua este “capacitatea de a conștientiza starea mentală ca fiind independentă sau antecedentă deprinderii limbajului”.⁹⁸ Sellars consideră că aceste proprietăți sunt incompatibile, deoarece a vorbi despre cunoaștere înseamnă a vorbi despre “articularea conceptuală” și “conținutul propozițional” al inferențelor ce privesc conținutul experienței.⁹⁹ A avea o impresie senzorială nu înseamnă a avea cunoașterea a ceva și nici a conștientiza conținutul experienței, deoarece pentru acestea este necesară abilitatea de a folosi limbajul¹⁰⁰, așa cum am arătat și în capitolul precedent prin expunerea argumentului lui Wittgenstein.^{101 102}

Sellars susține că teoria tradițională a datului senzorial rezultă din îmbinarea a două idei:^{103 104}

1. Există stări interioare, numite senzații, ce sunt independente de procesele de gândire și învățare a conceptelor, fără de care experiența senzorială este imposibilă.¹⁰⁵
2. Aceste stări interioare constituie cunoașterea non-inferențială, ca evidență a propozițiilor empirice.

În capitolul doi am expus argumentul limbajului privat ca opoziție față de importanța epistemică pe care empiriștii o acordă stărilor interioare și am arătat că astfel de stări sunt în afara dobândirii conceptelor și deprinderii limbajului. În plus, în acord cu Wittgenstein, expresiile lingvistice formulate la persoana întâi singular sunt expresii ale senzațiilor, nu descrieri ale unor fapte ce aparțin domeniului interior și sunt, prin urmare, în afara problemei cunoașterii. Problema cunoașterii se pune în limitele comparării descrierii cu obiectul fizic descris în urma procesului de observare.

Chiar dacă critica stărilor interioare contribuie la respingerea teoriei datului senzorial, Sellars consideră că esența *mitului datului senzorial* este în afara discuției cu privire la caracterul privat al acestor stări și la caracterul, în mod necesar, public al deprinderii

[Dancy, J., Sosa, E., 1996, *A companion to epistemology*, Cambridge, Blackwell, Dalmiya, V., *Self-consciousness*, p. 723; Shoemaker, S., *Self-knowledge and self-identity*, p. 724.].

98 Brandom, R., *op.cit.*, p. 122.

99 *Idem*, p. 123.

100 Sellars, W., *op. cit.*, Rorty, R., *Introduction*, p. 3-4.

101 Prin *argumentul limbajului privat* Wittgenstein setează limitele cunoașterii prin experiență. A vorbi despre cunoaștere înseamnă a descrie experiența senzorială în urma actului de percepție. Așa cum am precizat în capitolul 2, a deține conceptul pentru o senzație înseamnă a deprinde *jocul de limbaj* în care este folosit conceptul în funcție de contextul utilizării.

102 Asupra acestor aspecte voi reveni în subcapitolul 3.4.

103 Sellars, W., *op. cit.*, p. 21-22.

104 Aceste idei sunt născute din dorința de a da o importanță științifică conținutului senzorial al experienței și din dorința de a întemeia cunoașterea pe modelul cartezian al certitudinii stărilor mentale. [Brandom, R., *op.cit.*, p.130]

105 O critică la această idee a fost adusă de adepții pozitivismului logic, care “neagă existența unor astfel de stări” întrucât nu pot fi verificate sau falsificate. [Brandom, R., *op.cit.*, p. 135].

limbajului. Atacul asupra stărilor interioare nu este suficient pentru a evita mitul datului senzorial, deoarece chiar dacă susținem că expresiile lingvistice asupra simțurilor, formulate la persoana întâi singular nu pot constitui cunoaștere, cele la persoana a treia singular, precum “obiectul fizic *x pare* roșu pentru subiectul S la timpul *t*”, pot constitui, în acord cu teoria datului senzorial, baza enunțurilor de forma “obiectul fizic *x este* roșu”, pentru a întemeia cunoașterea.¹⁰⁶ Pentru a ieși din această dificultate, Sellars susține că „discuția despre aparențe este independentă de stările interioare”¹⁰⁷ ce însoțesc experiența, așa cum voi prezenta în subcapitolul 3.3.

Sellars nu respinge ideea de stări interioare, ci ideea că aceste stări interioare ar putea fi luate drept premise pentru întemeierea cunoașterii. Astfel, Sellars atacă independența epistemică a datului senzorial și propune o metodă de a înțelege relațiile non-inferențiale ale aparențelor, evitând adeziunea la teoria datului senzorial.¹⁰⁸ Mai mult decât atât, Sellars susține că enunțurile observaționale asupra conținutului senzorial, ca descrieri ale aparențelor, nu pot avea statut epistemic. Despre aceste aspecte voi discuta în subcapitolul 3.4.

3.2 Confuzia spațiului rațiunii cu cel al cauzelor

Așa cum am arătat în primul capitol, conform teoriei datului senzorial întreaga cunoaștere își are temeiul în datele simțurilor, ce furnizează informații despre elementele particulare ale conținutului experienței în legătura dintre subiect și lume. Această legătură este descrisă în termeni cauzali, întrucât datul senzorial este cauzat de obiectul fizic, iar conștientizarea prezenței obiectului fizic se face prin intermediul datelor senzoriale, descrise în termenii aparențelor. În acord cu empirismul tradițional, întreaga cunoaștere are ca fundament experiența senzorială, de vreme ce conținutul senzorial este nemediat, iar enunțurile privitoare la datele simțurilor nu pot fi contestate.¹⁰⁹

Astfel, se pune problema: ce anume cunoaștem în mod direct prin experiență? Așa cum argumentează Sellars, există două posibilități:

1. Dacă susținem că ceea ce simțim sunt elemente particulare ale conținutului senzorial (spre exemplu, o pată de culoare roșie), atunci nu putem vorbi despre cunoaștere. A vedea roșu (a avea senzația vizuală a unui punct roșu în câmpul vizual) „nu este un fapt cognitiv”. Experiența senzorială nu are statut epistemic, deoarece nu implică logic deținerea conceptelor

106 DeVries, W. A., *op. cit.*, p. 21.

107 Brandom, R., *op.cit.*, p.136.

108 *Idem.*, p. 120.

109 Așa cum am precizat în primul capitol, conform lui Ayer, propozițiile privitoare la datele simțurilor sunt întotdeauna adevărate, chiar dacă propozițiile despre obiectele fizice din lume sunt false. Astfel, certitudinea se stabilește în limitele enunțurilor ce descriu aparențele.

folosite în descrierea aparențelor, înțelegă drept cunoaștere non-inferențială a conținutului experienței.^{110 111}

2. Dacă susținem că ceea ce cunoaștem în mod direct sunt fapte ce aparțin conținutului experienței, atunci a avea o experiență senzorială presupune a conștientiza relațiile logice dintre elementele particulare ce alcătuiesc acest fapt (spre exemplu, “acel măr este roșu”) și a atribui concepte acestora. În acest caz vorbim despre cunoașterea non-inferențială a faptului că anumite elemente au un anumit caracter.¹¹²

Însă adepții teoriei datului senzorial susțin deopotrivă că ceea ce simțim sunt elemente particulare și că acestea reprezintă cunoașterea proprietăților datului senzorial ca obiect al conținutului experienței. Altfel spus, aceștia susțin că senzațiile au importanță epistemică în întemeierea cunoașterii, chiar dacă relația de referință către elementul particular nu este mediată conceptual,¹¹³ ci stabilită la nivel senzorial¹¹⁴ prin conștientizarea datului senzorial cauzat de obiectul fizic.

Sellars nu exclude importanța experienței senzoriale în procesul cunoașterii, însă susține că ceea ce cunoaștem prin experiență sunt mai degrabă fapte decât elemente particulare. Iar faptele presupun o relație logică între obiect și proprietățile acestuia, relație ce presupune, la rândul ei, folosirea conceptelor pentru justificarea cunoașterii. Faptul că un obiect este *așa-și-așa* (ceea ce Russell numește cunoașterea prin descriere) are importanță epistemică în procesul de justificare a cunoașterii datorită conținutului propozițional. În schimb, elementele particulare sunt “inerte din punct de vedere logic și nu pot ține locul unui argument în procesul de justificare.”¹¹⁵ Sellars nu neagă posibilitatea de a avea cunoașterea unui element particular, ci susține că o astfel de cunoaștere nu este izolată, deoarece implică a avea un “set de cunoștințe despre acel particular”. Astfel, critica lui Sellars este direcționată asupra cunoașterii directe, “nemediată conceptual și nefactuală”, văzută ca *dat* ce poartă statutul de fundament al cunoașterii faptelor lumii exterioare.¹¹⁶ În această privință, Sellars

110 Sellars, W, *op. cit.*, p. 16.

111 În acest sens, Sellars precizează diferența între *a vedea* și *a infera*. Deoarece “multe dintre opiniile perceptivă sunt spontane și nu implică procese conștiente de raționare”, precum enunțurile de tipul, “S vede un măr pe masă”, avem înclinația de a considera că în enunțurile de tipul “S vede că mărul este roșu” situația perceptivă este “*dată*”, mai degrabă decât inferată.” [DeVries, W. A., *op. cit.*, p. 9]. Voi reveni asupra distincției între enunțuri de observație și inferențe în cadrul discuției priorității logice, subcapitolul 3.3.

112 Sellars, W, *op. cit.*, p. 16.

113 Conform lui Russell, „referința nemediată conceptual la lucruri particulare este necesară pentru înțelegerea oricărei propoziții ce menționează un particular.” [Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Martens, D. B., *Knowledge by acquaintance/by description*, p. 481.]

114 Am prezentat în primul capitol că, în acord cu Russell, ceea ce cunoaștem direct prin simțuri este aparența lucrurilor, înțelegă drept cunoaștere non-inferențială, deoarece nu presupune cunoașterea de adevăruri cu privire la obiectul fizic.

115 DeVries, W. A., *op. cit.*, p. 11.

116 DeVries, W. A., *op. cit.*, *Glossary: Facts vs particulars*, p. 185.

susține că teoria datului senzorial ar trebui să “explice cum acest tip de cunoaștere non-conceptuală (cunoașterea prin experiență nemijlocită) poate să ofere o justificare pentru cunoașterea conceptuală (cunoașterea prin descriere).”^{117 118}

Imposibilitatea de a da o astfel de explicație este pricinuită de confuzia la nivel conceptual între noțiunile de cauzalitate și justificare. Confuzia privește diferența între a avea senzații, privite ca ”o chestiune non-epistemică, și a avea o cunoaștere neinferențială a propozițiilor referitoare la aparențe”. Așadar, avem pe de-o parte impresiile sensibile, necesare pentru “a dobândi cunoaștere perceptivă, dar care nu sunt un gen primitiv de cunoaștere”, ceea ce arată că sunt non-epistemice și, prin urmare, “imune la eroare”. Iar, pe de altă parte, “cunoașterea perceptivă neinferențială, ce este failibilă, întrucât necesită concepte dobândite prin intermediul reacțiilor antrenate față de obiecte fizice cu caracter public”.¹¹⁹

Sellars susține că „asemănarea la nivel gramatical” a expresiilor senzațiilor și gândurilor „a dat naștere presupuziției că senzațiile sunt fapte cognitive ce aparțin spațiului rațional.”¹²⁰ Este vorba despre legătura între structura propozițională a gândurilor, ce presupune conexiuni logice, și descrierile „evenimentelor ce se petrec în sfera conținutului senzorial”. Însă spațiul rațional este definit prin relația de justificare ce are loc între relațiile non-inferențiale ale aparențelor și cele inferențiale ale judecăților ce alcătuiesc cunoașterea. Conform lui Sellars, empiriștii au confundat relațiile ce aparțin spațiului logic al rațiunii cu relațiile cauzale ce au loc în natură între obiectul fizic și impresiile senzoriale cauzate de acesta, astfel încât devine problematic răspunsul la întrebarea: cum se ajunge de la nivelul relațiilor cauzale dintre obiectele fizice și senzații, la relațiile raționale de ordin normativ dintre cunoașterea non-inferențială (descrieri ale aparențelor) și cunoașterea inferențială (propoziții empirice)? Aici intervine distincția între caracterul epistemic și cel non-epistemic, între spațiul rațional și cel natural. Dacă susținem, în acord cu teoria datului senzorial, că actul de percepție se petrece la nivelul relațiilor non-epistemice, ce se stabilesc între elementele particulare ale conținutului senzorial și subiectul ce are experiența senzorială, atunci actul perceptiv nu poate justifica relațiile non-inferențiale ale aparențelor, ce presupun dobândirea și folosirea conceptelor, deoarece numai ceea ce deține conținut propozițional poate sta ca premisă a unei inferențe. Astfel, actul de percepție, ca relație non-epistemică ce are loc între

117 *Idem.*, p. 12.

118 Asupra acestei discuții voi reveni în capitolul 5 al lucrării, în prezentarea disputei dintre teoria conceptualistă și teoria non-conceptualistă.

119 Dancy, J., Sosa, E., 1996, *A companion to epistemology*, Cambridge, Blackwell; Goldman, A. H., *The Given*, p. 397 - 400.

120 Sellars, W, *op. cit.*, p. 24.

conținutul senzorial și subiect, nu poate constitui fundamentul cunoașterii.¹²¹

3.3. Discursul despre aparență și discursul despre realitate

În analiza conținutului experienței s-a pus problema că propozițiile de forma “x pare roșu pentru S” implică o relație triadică între obiect, calitatea acestuia și subiectul perceptiv. Astfel, datul senzorial a fost înțeles ca “proprietate relațională”¹²² a obiectului perceput la nivelul simțurilor. Fie că această relație a fost văzută ca fiind reductibilă la datul senzorial, fie că a fost considerată ireductibilă,¹²³ Sellars precizează că astfel de exprimări sunt neclare, deoarece se presupune că există o unitate “pare roșu”, văzută ca o relație și susține că o astfel de relație nu este posibilă decât la nivel propozițional, prin “analogii ale propozițiilor” ce stabilesc relații între cuvinte, întrucât expresiile de forma “pare roșu” și “este roșu” referă la proprietatea obiectului din experiență.¹²⁴ Mai mult decât atât, Sellars “consideră că nu este posibilă o analiză reductibilă a înțelesului unui termen prin apel la starea mentală”, identificată de empiriști prin datul senzorial. În cadrul teoriei sale coerentiste, Sellars susține că înțelesul unui concept este dat de “rolul pe care îl are acel concept în sistemul complex” al folosirii limbajului.¹²⁵ Asupra acestei probleme voi reveni în ultimul subcapitol.

Ceea ce este de subliniat în analiza relației triadice este faptul că susținătorii teoriei datului senzorial au considerat că ceea ce este dat în experiență poate fi analizat în termeni non-epistemici, datul senzorial „fiind constituit din acte ireductibile” din punct de vedere cognitiv (elemente particulare), considerate totodată drept cunoaștere. Iar „a analiza fapte epistemice în fapte non-epistemice” înseamnă, în acord cu Sellars, a comite „eroarea naturalistă.”¹²⁶

121 Brandom, R., *op. cit.*, p. 126-128.

122 Sellars, W, *op. cit.*, p. 15.

123 Conform susținătorilor teoriei datului senzorial, cunoașterea obiectelor fizice din lume este obținută prin aparențe, în termenii descrierilor datelor senzoriale, ce presupun o relație între subiect, datul senzorial și obiectul fizic. Teza ireductibilității a fost susținută de adepții teoriei aparențelor care, spre deosebire de empiriștii tradiționali, „schimbă natura inferenței, limitând conținutul afirmațiilor despre realitate la afirmații despre aparență”. Aceștia “nu consideră că afirmații precum 'x pare roșu pentru S' presupun o relație a subiectului cu obiectul din experiență”, deoarece un astfel de enunț nu pretinde să fie o cunoaștere certă a obiectului fizic din experiență. Diferența între cele două poate fi exprimată și în termenii raportului dintre viziunea internalistă și cea externalistă a teoriei cunoașterii. Astfel, o teorie a aparențelor ar susține că o opinie este justificată în virtutea faptului că evidența (justificarea) opiniei este cognitiv accesibilă subiectului, făcând referire la obiectul mental și nu la obiectul fizic. [Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Hunter, B. *Empiricism*, p. 326.; Fumerton, R. *Phenomenalism*, p. 586.]

124 Sellars, W, *op. cit.*, p. 34 – 35.

125 DeVries, W. A., *op. cit.*, *Introduction*, p. XL.

126 A conține termenii aparențelor ca fiind logic antecedenti celor ce descriu obiectivitatea lucrurilor înseamnă, în termenii lui Sellars, a comite *eroarea naturalistă*. O astfel de eroare presupune a încerca să stabilim „cum trebuie să fie” lucrurile din „cum par a fi”. Termenul “naturalistic fallacy” a fost introdus de G. E. Moore și desemnează eroarea de a explica ce este “bun” în mod reductiv la ceea ce este “plăcut”. [Sellars, W, *op. cit.*, p.19-20.]

Pentru a argumenta că nu este vorba de o relație triadică este necesar să stabilim prioritatea logică între *a vorbi despre cum sunt* și *cum par lucrurile* în realitate. Sellars susține că “este roșu” este un concept mai simplu din punct de vedere logic, ceea ce arată că nu poate fi analizat prin apel la date senzoriale. Expresiile ce sugerează aparența lasă de înțeles că întemeiem cunoașterea în baza stărilor interioare “x pare roșu pentru S la timpul t”, deoarece conform teoriei datului senzorial, subiectul are cunoașterea directă a aparențelor unui obiect. Astfel de concepții¹²⁷ nu au făcut distincția între *cum sunt lucrurile în realitate* și *cum le reprezentăm noi ca fiind*, și s-a considerat că le cunoaștem în mod “imediat” prin intermediul senzațiilor. Așadar aparențele, înțelese ca relatări non-inferențiale ale felului în care lucrurile se arată la nivel senzorial, au fost considerate importante din punct de vedere epistemic. În acest sens, teoria tradițională a percepției susține că aparențele pot reprezenta cunoaștere nu a faptului că „x este F”, ci a faptului că “x pare F” în experiență, propoziții în baza cărora se poate “construi cunoașterea” felului în care lucrurile sunt “în afara aparențelor”.¹²⁸ Așa stând lucrurile, în acord cu teoria datului senzorial, discuția despre aparențele lucrurilor precede discuția despre cum sunt lucrurile în realitate.

Problema priorității logice este formulată de Sellars prin următoarea definiție:

- *x este roșu* = *x pare roșu* pentru un observator în condiții standard de observare.

În continuare Sellars va susține că această definiție nu ridică o problemă a circularității termenilor și se va opune priorității conceptelor ce sugerează aparența lucrurilor, prioritate caracteristică teoriei datului senzorial.

Sellars vorbește despre relatările non-inferențiale, pe care subiectul le face în privința felului în care lucrurile *par* a fi, și despre relatările inferențiale, ca expresie a judecății formate în privința felului în care lucrurile *sunt* în lume. Astfel, relatările inferențiale au în vedere dispoziția subiectului de a spune că “x este F” în condițiile standard de observare, conform cărora subiectul poate infera concluzia că “x este într-adevăr F”. Diferențierea pe care o face Sellars între “practici ale relatării non-inferențiale și practici ale relatării inferențiale” introduce posibilitatea unei “erori sistematice” în dispoziția subiectului de a face o afirmație cu privire la conținutul experienței.¹²⁹

În secțiunea numărul 14, Sellars dă exemplul vânzătorului de cravate, John. Acesta recunoaște culorile numai în condițiile standard de observare. Pus în situația de a numi o

127 Sellars face apel la fundaționalismul cartezian, conform căruia “cercetarea științifică începe prin înregistrarea observațiilor (opinii observaționale întemeiate imediat) și continuă cu inferarea inductivă a generalizărilor.” [Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Alston, W. P., *Fundamentalism*, p. 382-385.]

128 Brandom, R., *op. cit.*, p. 137.

129 *Idem*, p. 138-139.

cravată de culoare albastră expusă în condiții non-standard de observare, John folosește greșit conceptul “verde” referindu-se la aceasta. Odată ce sesizează schimbarea condițiilor de observare, John folosește conceptul corect pentru această culoare, spunând “această cravată este albastră”. Dacă va fi întrebat ce culoare vede în cazul unei cravate albastre expuse în condiții non-standard, John va răspunde că dacă nu ar fi știut că este vorba despre o cravată albastră, ar fi fost *ca și când* culoarea pe care o vede este verde.

Sellars susține că propoziții de forma “*x este verde*” au un dublu rol: pe de-o parte este vorba de o relatare non-inferențială a felului în care John percepe o culoare și, pe de altă parte, este vorba de o relatare inferențială ce ține seama de faptul că John poate greși în condiții de observare diferite de cele standard. Așadar, folosind în mod corect conceptul culorii albastre în condiții non-standard, afirmația pe care o face John presupune o inferență, deoarece John a învățat că acea culoare, căreia i-a atribuit în mod greșit conceptul “verde”, este culoarea “albastră”. Propoziția “această cravată este albastră” este concluzia unei inferențe. Iar dacă în John va fi întrebat “Ce culoare are această cravată?”, el va răspunde “*Pare verde*”. În sens tradițional, descrierea pe care John o face în termenii aparențelor a fost văzută ca relatare a caracteristicilor conținutului experienței, ca date senzoriale în privința cărora John nu se poate înșela. Conform teoriei tradiționale a percepției, o relatare a aparențelor, de forma “*x pare roșu pentru S*”, poate fi analizată în termenii datului senzorial. Așa cum am arătat mai sus, Sellars respinge această idee și susține că folosirea unor locuțiuni ce sugerează aparențele nu referă la date senzoriale ce i-au fost necunoscute lui John până în momentul schimbării condițiilor standard. Astfel de locuțiuni reprezintă adoptarea unui nou fel de a vorbi ce este dependent conceptual de faptul că ceva *este verde*. “*Pare verde*” este o extindere a inferenței de la felul în care un lucru *este*, conform condițiilor standard, la felul în care *pare* într-un context non-standard, ceea arată că termenii aparențelor, lipsiți de obiectivitate, nu sunt conceptual antecedenti termenilor ce descriu felul în care *sunt* lucrurile.

Sellars distinge două dimensiuni ale relațiilor non-inferențiale¹³⁰:

(1) “*x pare verde pentru Jones*”

(2) “*Jones vede că x este verde*”

În primul caz este vorba de atribuirea de conținut propozițional experienței lui Jones, însă afirmația nu are un statut epistemic. Această descriere arată felul în care lui Jones îi apare culoarea unui obiect din experiență, însă nu spune nimic despre culoarea obiectului în realitate. Astfel de formulări nu poartă *responsabilitatea* unei convingeri¹³¹, deoarece, în acord

130 *Idem*, p. 139-140.

131 Termenul de responsabilitate are în vedere succesiunea statutului epistemic al opiniilor în ceea ce privește întemeierea cunoașterii. Este vorba despre relația între opinie și adevăr. Astfel, un enunț poate contribui la

cu Sellars, enunțurile ce sugerează aparența lucrurilor nu pot avea pretenția de a fi propoziții de bază în fundamentarea cunoașterii. În acest caz este vorba de o *descriere*, dar nu și de o *așumare* a veridicității conținutului experienței.¹³²

În cel de-al doilea caz, nu este vorba numai de o *descriere* a experienței, ci și de o *așumare* a capacității lui John de a identifica culoarea. Astfel de propoziții poartă *responsabilitatea* felului în care *sunt* lucrurile în lume, în opoziție cu felul în care *par*. Astfel, Sellars arată că prin astfel de expresii subiectul atribuie conținut propozițional experienței și se angajează față de valoarea de adevăr a relatării. Propoziția (2) conține două afirmații: o afirmație referitoare la experiența senzorială a lui Jones și o “afirmație non-perceptuală” a felului în care lucrurile sunt în lume, “x este verde”. Cu alte cuvinte, (2) nu numai că exprimă conținutul propozițional al experienței lui Jones, dar și susține că “x este verde” este adevărată.¹³³

Fiecare tip de relatare non-inferențială este făcută în funcție de dispoziția de a fi receptiv pe care subiectul o manifestă în privința conținutului senzorial. Aceste dispoziții sunt rezultatul unei practici comportamentale antrenate, prin care subiectul este învățat să se comporte într-un anumit fel, în funcție de situație. Cu alte cuvinte, a avea dispoziția receptivă pentru a spune “această cravată este verde” nu implică a deține conceptul de verde. În cel de-al doilea caz, Sellars apelează la “spațiul justificărilor raționale”, deoarece subiectul ce face relatarea non-inferențială este obișnuit cu practica inferențelor. Rolul inferențial presupune concluziile ce pot fi trase din propoziția (2), ce poartă *responsabilitatea* subiectului pentru statutul epistemic pe care îl transmite și “angajamentul lingvistic de a fi capabil să susțină și să justifice aserțiunea.”¹³⁴ *Responsabilitatea*, pe care astfel de relatări o poartă, reprezintă “caracterul normativ al limbajului” ce nu poate fi redus la o simplă *descriere* a aparentelor, iar acest lucru evidențiază “distincția între caracterul epistemic și cel nonepistemic al conținutului propozițional și este sursa erorii naturaliste.”^{135 136}

Capacitatea unui subiect de a folosi în mod corect astfel de relatări (“x *pare* roșu” și “x *este* roșu”), apelează la dispoziția sensibilă a subiectului, dar se diferențiază la nivelul inferenței pe care o presupun. Sellars arată că atunci când cineva spune “x *pare* roșu”, face două lucruri în același timp: exprimă dispoziția senzorială non-inferențială de a numi culoarea

întemeierea cunoașterii dacă este “adevărat, cert și obținut în urma unui proces neîndoielnic” de raționare.

[Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Goldman, A.I., *Reliabilism*, p.681.]

132 Conceptele folosite de Sellars sunt “describe” și “endorse”.

133 DeVries, W. A., *op. cit.*, p. 26.

134 Brandom, R., *op. cit.*, p.140.

135 *Idem*, p.141.

136 Sellars atenționează în privința “erorii naturaliste”, conform căreia justificăm cunoașterea prin apel la natură, acel spațiu diferit de cel logic al rațiunii. Vezi și nota de subsol cu numărul 126.

obiectului ca fiind roșie (împreună cu consecințele inferențiale și caracterul de justificare) și, în același timp, se abține de la susținerea unei astfel de afirmații. Această analiză a felului în care lucrurile *par* în experiență, arată “incorigibilitatea” expresiei “*pare roșu*”. Atunci când se vorbește despre felul în care *sunt* lucrurile, și nu despre aparențe, discursul poate fi folosit incorect în raport cu realitatea, însă atunci când cineva afirmă că un lucru *pare roșu*, nu își afirmă convingerea că acel lucru *este roșu*, ci se abține de la susținerea unei astfel de afirmații.¹³⁷

Revenind la problema priorității logice, este necesar ca subiectul să aibă capacitatea de a face relatări ale conținutului senzorial cu implicații la nivel de responsabilitate a susținerii afirmației (să știe cum sunt lucrurile în realitate), pentru a putea face relatări în care se sustrage din punct de vedere al importanței epistemice (pentru a putea vorbi despre aparențe). Sellars subliniază că definiția inițială nu este o definiție a enunțului “*x este roșu*”, ci a condițiilor de observare în care subiectul are dispoziția senzorială de a relata și susține conținutul propozițional al experienței senzoriale. Când Jones afirmă “*x pare verde*”, el atribuie conținut propozițional percepției sale și își recunoaște dispoziția de a crede că “*x este verde*”, însă observă că are motive să se abțină de la o astfel de susținere din cauza schimbării condițiilor standard de observare. Sellars susține că pentru a avea capacitatea de a face aceste distincții, subiectul trebuie să dețină conceptul “roșu” și abilitatea de a spune ce culori au obiectele din experiență. Așadar, conform lui Sellars, discursul despre *cum sunt* lucrurile precede discursul despre *cum par* lucrurile în realitate.

3.4 Normativitatea limbajului

Această abilitate a înțelegerii și folosirii conceptelor este în strânsă legătură cu justificarea empirică. Pentru a folosi conținutul propozițional “*x este roșu*”, subiectul trebuie să aibă capacitatea de a identifica condițiile standard pentru *a vedea* culoarea obiectului, ceea ce presupune “a ști condițiile conform cărora obiectului i se atribuie o anumită culoare.”¹³⁸ Ceea ce este considerat a fi standard pentru condițiile de observare “nu poate fi stabilit a priori, ci în urma convențiilor sociale”, iar a înțelege distincția între condiții standard și non-standard este necesar pentru a deține conceptul unei calități.

Pentru Sellars deținerea unui concept presupune “dobândirea graduală a abilităților de a distinge” între astfel de condiții, deoarece “a spune că cineva posedă un concept înseamnă mai mult decât a avea dispoziția de a formula relatări” în ceea ce privește conținutul

¹³⁷ Brandom, R., *op. cit.*, p. 141-142.

¹³⁸ Sellars, W., *op. cit.*, p. 43.

experienței.¹³⁹ A deține un concept presupune a face conexiuni ”în cadrul unui sistem complex de relații ale capacităților cognitive”.^{140 141}

Așa cum am precizat și în subcapitolul 3.3., Sellars consideră că înțelesul unui termen nu poate fi redus la starea mentală de conștientizare a aspectelor calitative ale conținutului senzorial, iar o relație triadică este, în acest sens, incoerentă. Relațiile sunt posibile doar la nivel propozițional “prin compararea unei expresii cu o altă expresie cu rol similar” în sistemul conceptual al vorbitorului (spre exemplu, “Roșu' înseamnă culoarea sângelui’). Conceptele nu pot fi învățate prin “abstractizarea conținutului senzorial, astfel că un subiect nu poate ști ce este 'roșu' doar în virtutea faptului că are senzația de roșu”.¹⁴² Așadar, a deține un concept presupune a înțelege cuvântul, „a acționa verbal și a reacționa cu înțelegere la expresiile verbale”. Înțelesul nu este stabilit în baza unei “relații de asociere între un cuvânt și o entitate non-verbală”, ci “este un criteriu de clasificare a funcțiilor expresiilor în sistemul lingvistic.”¹⁴³ Iar aceste funcții presupun asocieri între cuvinte sau între cuvânt și obiect, însă nu descriu și nu atribuie înțeles în mod direct prin intermediul simțurilor, așa cum a fost susținut de către adepții teoriei datului senzorial. Astfel de condiții depășesc nivelul dispoziției subiectului de a formula observații cu privire la conținutul senzorial și reprezintă caracterul normativ al limbajului, ce reflectă responsabilitatea subiectului în privința angajamentului de a face o afirmație cu valoare epistemică despre felul în care *sunt* lucrurile în lume.

Așa cum am expus în capitolul 1 al lucrării, conform empirismului, cunoașterea are o structură ierarhică întemeiată inferențial la nivelul cunoașterii prin descriere, ce are ca bază “stabilirea unei referințe către un particular” pe care subiectul îl cunoaște nemijlocit și de care este conștient prin experiența senzorială. Însă Sellars susține că inferențele aparțin spațiului logic al rațiunii, cadrului normativ în care este implicată capacitatea de a ”cere și a da justificări” pentru judecățile ce alcătuiesc cunoașterea.¹⁴⁴ De acest cadrul normativ nu ține *dispoziția* de a face relații non-inferențiale cu privire la conținutul experienței, ci *reponsabilitatea* cu privire la relatarea non-inferențială și *asumarea* veridicității experienței.

139 În subcapitolul 1.5, am precizat că pentru Ayer deținerea înțelesului unui concept „depășește situația empirică” și are drept criteriu dispoziția subiectului de a folosi corect un termen ce face legătura cu o senzație din trecut. În acest sens, Ayer afirmă: „captarea înțelesului termenilor este suficientă pentru cunoașterea adevărului acestora” și astfel cunoașterea este limitată la aparențe. [Dancy, J., Sosa, E., *op. cit.*, Goldman, A.H., *The Given*, p. 397-400].

140 DeVries, W. A., *op. cit.*, p. 29 - 31.

141 Conform teoriei coerentiste pe care o avansează Sellars, “ceea ce îi dă unei opinii conținutul pe care îl are este rolul (inferențial) pe care îl joacă într-o rețea de relații în care se află cu alte opinii”; o astfel de conexiune justifică deținerea și folosirea unui concept în mod corect în funcție de contextul utilizării. [Dancy, J., Sosa, E., 1996, *op. cit.*, Lehrer, K., *Coherentism*, p. 278-281]

142 DeVries, W. A., *op. cit.*, p. 63-66.

143 Sellars, W., *op. cit.*, p. 67.

144 Brandom, R., *op. cit.*, p. 151.

Acestea exprimă *autoritatea* corectitudinii relatării, ca “instanță a unui mod general de comportament ce poate fi supus sancțiunii sau susținerii din partea comunității lingvistice.”¹⁴⁵ Pentru ca o expresie lingvistică să fie recunoscută drept cunoaștere, “o relatare nu numai că trebuie să dețină o astfel de autoritate, ci această autoritate trebuie să fie recunoscută de subiectul care face relatarea.” Pentru a face o observație de tipul “acest obiect este roșu”, subiectul trebuie să “știe că astfel de expresii sunt indicatori ai existenței” obiectului roșu, întrucât astfel de relatări se comportă ca “simptome ale prezenței unui obiect cu o anumită calitate, observat în condițiile standard de percepție.” În acord cu Sellars, așa cum am precizat și mai sus (în subcapitolul 3.2.), subiectul nu poate avea cunoașterea izolată a unui element particular, fără a avea cunoașterea condițiilor de observare și a faptului că “X este un simptom pentru existența lui Y.”¹⁴⁶

Sellars afirmă că a admite acest lucru înseamnă a renunța la viziunea empiristă tradițională, conform căreia “cunoașterea observațională” a aparențelor este independentă de cunoașterea adevărilor cu privire la obiectele fizice din lume și, implicit, independentă de conținutul propozițional. Așa cum susține Sellars, “a caracteriza starea perceptivă ca fiind *cunoaștere*, nu înseamnă a da o descriere empirică a acelei stări, ci a o poziționa în spațiul logic al rațiunii, al capacității de a justifica” enunțurile cu privire la conținutul experienței.¹⁴⁷ În acest sens, *mitul datului senzorial* constă în a atribui stărilor de conștientizare ale conținutului senzorial, pe de-o parte, o importanță epistemică “independentă de spațiul logic al rațiunii, al dobândirii și folosirii conceptelor”¹⁴⁸ și, pe de altă parte eficiență, prin “capacitatea de a justifica întemeierea cunoașterii, fără a cere la rândul său o justificare.”¹⁴⁹

3.5 Concluzii

În acest capitol am prezentat obiecțiile aduse fundaționismului empirist din perspectiva concepției coerentiste a lui Sellars față de ideea că datul senzorial este independent și eficient din punct de vedere epistemic pentru întemeierea cunoașterii.

Esența atacului lui Sellars asupra teoriei datului senzorial vizează confuzia între impresii senzoriale și stări conceptuale, motiv pentru care teoria datului senzorial este incoerentă. Sellars arată că empirismul confundă natura justificării cu natura experienței senzoriale, atribuind statut epistemic stărilor mentale în termenii datelor senzoriale, ca obiecte dependente de mintea subiectului cunoscător. În cadrul concepției sale coerentiste, Sellars

145 Sellars, W., *op. cit.*, p. 74.

146 *Idem.*, 74-75.

147 *Idem.*, 76.

148 Brandom, R., *op. cit.*, p. 151.

149 DeVries, W. A., *op. cit.*, p. XXIII.

susține că numai ceea ce are conținut propozițional poate constitui o formă de cunoaștere; experiența senzorială este necesară din punct de vedere causal, însă din necesitatea causală nu decurge rolul justificativ, indispensabil cunoașterii.¹⁵⁰ Susținătorii teoriei datului senzorial au confundat spațiul logic al rațiunii cu spațiul natural al cauzalității, ceea ce face ca datul senzorial să fie un mit.¹⁵¹

În următorul capitol voi prezenta soluția lui McDowell în vederea salvării empirismului și găsirii unei căi de mijloc pentru a considera experiența senzorială ca fiind importantă din punct de vedere epistemic pentru întemeierea cunoașterii.

CAPITOLUL 4

O SOLUȚIE PENTRU SALVAREA EMPIRISMULUI

În acest capitol voi arăta cum putem întemeia cunoașterea prin experiență, ținând seama deopotrivă de impresiile senzoriale și de capacitățile de conceptualizare, în ceea ce privește relația dintre minte și lumea independentă de mintea subiectului cunoscător. În acest capitol voi avea în vedere lucrarea „Mind and World”¹⁵² a lui John McDowell, pentru a oferi o soluție de rezolvare a conflictului celor două tradiții filosofice prezentate în capitolele 1 și 3 ale acestei lucrări.

În primul subcapitol, 4.1., voi evidenția condițiile pe care trebuie să le îndeplinească o teorie a cunoașterii prin experiență și voi arăta, în acord cu McDowell, care sunt motivele pentru care teoria datului senzorial și teoria coerentistă nu satisfac aceste cerințe. Având ca punct de pornire aceste aspecte voi prezenta, în subcapitolul 4.2., soluția lui McDowell pentru salvarea empirismului. În subcapitolul 4.3. voi arăta cum pot fi înțelese stările subiective pentru a avea importanță în întemeierea cunoașterii, iar în subcapitolul 4.4. voi prezenta elementul central al concepției lui McDowell în ceea ce privește natura conținutului experienței.

4.1. Obiecții aduse fundaționismului empirist și coerentismului

Am arătat încă din primul capitol al acestei lucrări că problema centrală a

150 *Idem.*, p. 10.

151 *Idem.*, p. XXX.

152 McDowell, J., 2000, *Mind and World*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, prima ediție publicată în 1994. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză.]

empirismului este de a răspunde la întrebarea “cum contribuie experiența senzorială la întemeierea cunoașterii lumii exterioare?” În capitolele 2 și 3 am prezentat cele mai importante obiecții cu privire la limitele discursului despre conținutul senzorial și la importanța epistemică a impresiilor senzoriale în problema cunoașterii. În acest capitol voi prezenta concepția lui McDowell, conform căreia este necesar ca o teorie a cunoașterii să țină seama de următoarele condiții:

1. Impresiile senzoriale au importanță epistemică în întemeierea cunoașterii.
2. Justificarea cunoașterii presupune angajarea capacităților de conceptualizare.
3. Prin experiență, subiectul este pus în legătură cu lumea exterioară minții subiectului cunoscător.

Înainte de a prezenta concepția lui McDowell, voi arăta în ce constă critica acestuia față de teoriile abordate în capitolele anterioare, fundaționismul empirist și coerentismul.

McDowell arată că discursul despre posibilitatea cunoașterii empirice duce la următoarea antinomie, generată de teoriile amintite: “experiența deopotrivă trebuie și nu poate sta ca evidență pentru cunoașterea empirică.”¹⁵³

1. Conform fundaționismului empirist, experiența senzorială este evidența cunoașterii empirice în virtutea relației cauzale ce se stabilește între proprietățile obiectului fizic și datele senzoriale, ca obiecte ale stărilor subiective.¹⁵⁴ Descrierea empirică, în termenii aparențelor, are importanță epistemică pentru întemeierea cunoașterii datorită caracterului infailibil al datelor senzoriale, din care sunt deduse adevărurile cu privire la lumea exterioară.¹⁵⁵
2. Conform coerentismului, experiența, înțeleasă în termenii impresiilor simțurilor, nu poate justifica cunoașterea empirică. Cunoașterea aparține contextului normativ al spațiului rațiunii, în cadrul căruia conexiunile între judecăți asigură caracterul justificativ al acestora. Descrierea empirică a stărilor subiective, în termenii expresiilor non-inferențiale ale aparențelor, nu are caracter epistemic și, prin urmare, nu poate oferi justificare cunoașterii.

McDowell susține că pentru a face posibilă gândirea, ca fiind *directionată* către lumea independentă de minte, este necesară acceptarea unui *empirism minimal*, conform căruia

153 McDowell, J., *op. cit.*, p. XII.

154 Am precizat în primul capitol că în acord cu Russell experiența senzorială constă în relația “între minte și ceva diferit de minte”, iar “aceasta constituie capacitatea minții de a cunoaște lucruri”. [Russell, B., *op. cit.*, p. 35]

155 Conform lui Russell, cunoașterea prin descriere se bazează pe cunoașterea prin experiența nemijlocită a datelor senzoriale pe care subiectul le asociază cu obiectul fizic, iar “o descriere a lucrurilor particulare pe care le cunoaștem nemijlocit este imună de eroare.” Vezi și subcapitolul 1.4. [Russell, B., *op. cit.*, p.14-15].

experiența trebuie să fie ultima curte de apel a judecăților ce alcătuiesc cunoașterea.

Teoria datului senzorial este văzută ca răspuns la problema legăturii minții cu lumea exterioară, întrucât admite un *suport epistemic*¹⁵⁶ ce depășește sfera conceptuală, în virtutea căruia este posibilă cunoașterea empirică. Așa cum am arătat în primul capitol, potrivit lui Russell, cunoașterea prin descriere apelează la cunoașterea prin experiența nemijlocită, sub forma stărilor mentale ce însoțesc experiența subiectivă, pentru justificarea cunoașterii.¹⁵⁷ În acest sens, teoria datului senzorial concepe spațiul rațiunii ca fiind mai extins decât sfera conceptuală, pentru a face posibil “impactul non-conceptual al lumii” fizice asupra subiectului cunoscător.¹⁵⁸

Ceea ce este problematic pentru teoria datului senzorial este faptul că substituie relațiilor logice de justificare - relațiile cauzale, prin “impactul brut” al obiectelor fizice, iar această legătură cauzală are loc în afara gândirii,¹⁵⁹ astfel că teoria datului senzorial nu satisface cerința de a oferi justificare pentru întemeierea cunoașterii.

În capitolul 3 am prezentat prin opoziție concepția coerentistă, prin care Sellars susține că teoria datului senzorial trebuie să arate cum este posibilă legătura dintre relațiile cauzale, ce se stabilesc între obiectul fizic și senzații, și relațiile raționale, ce aparțin contextului normativ al cunoașterii. Este vorba, mai exact, despre caracterul problematic al certitudinii, atribuită de empiriști descrierilor senzațiilor, ca punct de pornire în întemeierea cunoașterii. Conform coerentismului, empirismul tradițional este constrâns din punct de vedere rațional de problema aparențelor.¹⁶⁰ În acest sens, Sellars face distincția între enunțurile cu valoare epistemică și cele non-epistemice, distincție ce separă descrierea empirică, înțeleasă în termenii aparențelor, de inferențele ce alcătuiesc cunoașterea. Conform concepției sale coerentiste, problema cunoașterii necesită normativitatea limbajului, în cadrul căreia subiectul poartă responsabilitate pentru statutul epistemic al enunțurilor cu privire la conținutul conceptual.¹⁶¹

McDowell este de acord cu Sellars că întemeierea cunoașterii cere justificarea în contextul normativ al relațiilor logice între judecăți, însă susține că o astfel de condiție nu este suficientă pentru a pune mintea în legătură cu lumea independentă de mintea subiectului

156 Am împrumutat această sintagmă de la deVries, W.A., *Knowledge, Mind and the Given*, Hackett Publishing Company, USA.

157 Voi reveni asupra acestor aspecte în subcapitolul 4.3.

158 McDowell, J., *op. cit.*, p.7.

159 *Idem.*, p.8.

160 *Idem.*, p. XVII.

161 Am arătat în capitolul 3 că responsabilitatea se referă asumarea veridicității relatării pe care subiectul o face în ceea ce privește felul în care sunt lucrurile în realitate, în opoziție cu felul în care par. Vezi și capitolul 3, nota de subsol cu numărul 131.

cunoscător. Coerentismul nu arată cum poate fi înțeleasă cunoașterea “direcționată către lume concepând-o doar ca justificare a cunoașterii empirice pentru corectitudinea ei explicativă” în cadrul relațiilor logice ale judecăților, izolate de simțuri. În acord cu McDowell, putem înțelege justificarea cunoașterii empirice doar ca fiind “mediată de tribunalul experienței, conceput în termenii impactului direct al lumii asupra posesorilor de capacități perceptive.”¹⁶² Coerentismul neagă posibilitatea unui suport epistemic din afara sferei conceptuale și, astfel, nu satisface cerința legăturii dintre minte și lume, necesară pentru o teorie a cunoașterii.

Așa cum a fost concepută de către teoriile amintite, cunoașterea prin experiență necesită un minimum de constrângere din afara spațiului rațiunii, pentru a face posibilă legătura dintre minte și lume. Însă soluția propusă de McDowell presupune o viziune diferită asupra ideii de *dat*, prin care experiența poate justifica întemeierea cunoașterii fără a confunda spațiul rațiunii cu cel al cauzelor¹⁶³ și fără a fi necesară constrângerea din afara spațiului conceptual al rațiunii.

4.2. Soluția lui McDowell pentru salvarea empirismului

Ideea de constrângere din afara spațiului rațiunii este folosită de McDowell în sens metaforic pentru a introduce posibilitatea de a concepe că în experiență sunt angajate capacități conceptuale, în strânsă cooperare cu receptivitatea simțurilor, *direcționate* către lumea exterioară minții.¹⁶⁴

În concepția lui McDowell, necesitatea unei constrângeri din afara spațiului rațiunii este satisfăcută de ideea că această cooperare a simțurilor și rațiunii poate respecta cerința de a da o justificare judecăților ce întemeiază cunoașterea. McDowell susține că „a parcurge drumul întemeierii unei judecăți în vederea justificării acesteia, înseamnă a ajunge direct la experiență”¹⁶⁵, însă experiența nu trebuie să fie în afara sferei conceptuale, așa cum a fost concepută de teoriile menționate. Totodată, McDowell afirmă că în cadrul conținutului experienței senzoriale sunt *atruse* capacitățile conceptuale ale facultății de cunoaștere.

162 McDowell, J., *op. cit.*, p. XVII.

163 *Idem.*, p.9.

164 McDowell anticipează o asociere a concepției sale cu idealismul, ca o posibilă critică asupra faptului că nu arată cum realitatea este independentă de gândire. În acest sens afirmă următoarele: “Deși realitatea este independentă de gândire, nu trebuie să ne-o imaginăm ca fiind în afara limitelor sferei conceptuale”. Când vorbim despre ideea de constrângere rațională asupra gândirii, ne confruntăm cu ambiguitatea act de gândire – conținut al gândirii. Pentru a satisface cerința unei constrângeri din afara gândirii trebuie să avem în vedere independența față de actul de gândire și nu față de conținutul a ceea ce poate fi gândit. O concepție idealistă ar “echivala faptele (din lume) cu actele de gândire” și ar concepe lumea ca reflecție a acestora. Faptele, spune McDowell, sunt “în mod esențial capabile să fie cuprinse în gândire” prin în exersarea spontaneității. [McDowell, *op. cit.*, p.26-28]

165 *Idem.*, p. 6.

“Conținutul conceptual, care stă la marginea impactului senzorial al subiectului cu realitatea externă, nu este rezultatul unui prim pas în spațiul rațiunilor”, ci este cuprins în impresiile senzoriale. Așadar, nu este vorba de „o trecere de la o impresie senzorială, concepută prin captarea a ceea ce este dat în experiență, la conținutul conceptual al judecăților”, ci de includerea facultăților de înțelegere în experiența senzorială.¹⁶⁶

McDowell își construiește concepția epistemică pornind de la remarca kantiană: “idei fără conținut sunt goale, intuiții¹⁶⁷ fără concepte sunt oarbe”.¹⁶⁸ Este vorba despre relația dintre minte și lumea independentă de minte. Pentru a face mai clară analiza raportului dintre sfera conceptuală și spațiul justificărilor, privind această relație, este necesar să prezint conceptul de spontaneitate, pe care McDowell îl preia de la Kant.

Conceptul de spontaneitate, al cărui corelat este cel de receptivitate, descrie în gândirea kantiană una dintre sursele de cunoaștere, în strânsă legătură cu conceptul de libertate.¹⁶⁹ Spontaneitatea, ca “aspect teoretic al libertății” de gândire, este “opusă cauzelor naturale” și se referă la facultatea de înțelegere, ce “concepe reprezentări în sine”, în strânsă legătură cu receptivitatea simțurilor. Pentru ca actul de spontaneitate să fie posibil, trebuie ca ceva să fie captat la nivelul simțurilor pentru a fi “sintetizat” prin gândire. Astfel, spontaneitatea este “libertatea absolută a gândirii” de a folosi capacități conceptuale în formarea de judecăți, însă este posibilă în cadrul experienței datorită receptivității simțurilor, ce dau conceptelor conținut empiric.¹⁷⁰

McDowell susține că, pe de-o parte, trebuie să atribuim relației dintre minte și lume o constrângere din afara rațiunii, pentru a face posibilă justificarea cunoașterii și pentru a înlocui imaginea postulată de teoria datului senzorial, care „lasă legătura dintre minte și lume să fie subiectul unei forțe străine”¹⁷¹ de înțelegerea subiectului cunoscător, apelând la cauzalitate. Iar, pe de altă parte, trebuie să atribuim subiectului cunoscător libertatea de a folosi spontan capacitățile de înțelegere în contactul senzorial cu lumea exterioară. În acest sens, teoria datului senzorial renunță la spontaneitate, la posibilitatea de a justifica folosirea capacităților conceptuale în experiența senzorială, iar coerentismul renunță la constrângerea

166 *Idem.*, p.9-10.

167 Conceptul de intuiție la Kant desemnează “ocurența unei stări ce deține conținut conceptual.”[McDowell, *op. cit.*, p. 9]

168 Kant, I., *Critica rațiunii pure*, Traducere de N. Bagdasar și E. Moisuc, Ediția a III-a îngrijită de I. Pârvu, Editura IRI, București, 1998, după ediția germană îngrijită de R. Schmidt, ed. II-a, Leipzig, 1930, p. 46.

169 Spontaneitatea are ca sursă libertatea, ca potențialitate *a priori* a capacității de cunoaștere, prin care gândul devine posibil. La Kant cunoașterea este posibilă datorită sintezei celor trei capacități: de a capta reprezentările mentale prin intuiție, de a le reproduce prin intermediul imaginației și de a le identifica prin concepte. [Caygill, H., 2000, *A Kant Dictionary*, Blackwell Publishers Ltd., *Spontaneity*, p.375].

170 Caygill, H., *op.cit.*, *Freedom*, p. 207, *Spontaneity*, p.375. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză.]

171 McDowell, J., *op. cit.*, p.8.

din afara minții subiectului cunoscător, “construind o concepție a impresiilor senzoriale separată de interesele epistemologice.”¹⁷²

Așa cum am arătat în capitolul 3, conform concepției coerentiste a lui Sellars, senzațiile, ca impresii ale simțurilor, nu sunt „fapte cognitive ale spațiului rațional”¹⁷³, iar descrierea empirică este în opoziție cu inferențele ce aparțin cadrului normativ în care este posibilă justificarea cunoașterii.¹⁷⁴ Astfel, coerentismul nu admite posibilitatea de implicare a unor capacități ce aparțin spațiului logic al rațiunii în operațiile receptivității simțurilor.¹⁷⁵

McDowell susține că dacă spontaneitatea gândirii nu este constrânsă din afara acesteia, atunci nu putem face inteligibil felul în care gândirea concepe reprezentări ale lumii obiective. “Gândurile fără intuiții sunt goale”, iar impactul cauzal nu poate ține locul intuiției, fiind necesară o legătură rațională între concepte și conținutul acestora pentru ca gândul să fie *directionat* asupra lumii independente de minte.¹⁷⁶ Prin apel la remarcă kantiană, McDowell susține că nu există o tensiune între impresii senzoriale și judecăți, dacă înțelegem că în experiență sunt angajate capacități conceptuale.¹⁷⁷ Astfel, justificarea presupune interacțiunea “conceptelor și intuițiilor – ca părți ale conținutului senzorial”, pentru ca procesul cunoașterii să nu fie “jocul formelor goale de conținut.”¹⁷⁸

McDowell preia concepția empiristă, a formării conceptelor prin intermediul ostensiunii, și substituie relațiilor cauzale - relațiile de justificare, ce sunt posibile datorită conținutului conceptual al experienței. McDowell susține că odată ce putem justifica formarea conceptelor observaționale, “substanța empirică” pe care acestea o conțin se transmite, datorită intervenției intuiției, prin inferențe în întregul sistem al cunoașterii.¹⁷⁹ Voi reveni asupra conceptelor observaționale în capitolul 4.3.

Ceea ce face posibilă folosirea capacităților conceptuale în experiență este faptul că experiența senzorială este pasivă. Prin aceasta McDowell susține că ceea ce apare în conținutul senzorial nu este “decizia subiectului”¹⁸⁰, acesta intervenind numai asupra deciziei de a considera conținutul senzorial ca fiind veridic sau nu. În experiență, “receptivitatea senzorială satisface libertatea” de a cunoaște ce este în afara minții, iar această liberată este

172 *Idem.*, p. XVII.

173 Sellars, W, *op. cit.*, p. 24.

174 McDowell, J., *op. cit.*, p. 5 notă de subsol 4.

175 *Idem.*, p.14.

176 McDowell, J., *op. cit.*, p. 17.

177 Voi reveni asupra acestui aspect în subcapitolul 4.4.

178 *Idem.*, p.6.

179 *Idem.*, p.7.

180 Prin experiență pasivă McDowell arată că subiectul nu are control total asupra conținutului senzorial. În experiență subiectul este “încărcat de conținut empiric.” [McDowell, *op. cit.*, p.10.]

postulată de mitul datului în termenii cauzalității.¹⁸¹

Capacitățile conceptuale sunt angajate deopotrivă în experiență și în “gândirea activă”, în cadrul inferențelor. McDowell arată, contrar opiniei lui Sellars, că spațiul rațiunilor și al justificărilor nu este de sine stătător. Abilitățile de înțelegere nu sunt „exersate” numai în sfera rațională a judecăților, ci și în experiență, prin folosirea conceptelor observaționale și a celor ce denumesc calități secundare. Datorită integrării capacităților conceptuale, ce aparțin cadrului normativ al conexiunilor logice între judecăți, experiența senzorială este importantă din punct de vedere epistemic. Astfel, relația dintre ceea ce e *dat* în experiență și enunțurile formate prin experiență, contribuie la justificarea cunoașterii.¹⁸²

Soluția lui McDowell poate fi rezumată după cum urmează.¹⁸³

1. Faptul că lucrurile sunt *așa-și-așa* poate fi deopotrivă conținutul unei experiențe, ca receptivitate a simțurilor, și conținutul unei judecăți.
2. În cazul în care subiectul nu este indus în eroare, el aprehendează felul în care sunt lucrurile în lume.
3. Că lucrurile sunt *așa-și-asa* devine conținutul unei judecăți atunci când subiectul decide să accepte că felul în care lucrurile par în experiență este felul în care lucrurile sunt în realitate.
4. Că lucrurile sunt *așa-și-așa* este conținutul conceptual al experienței senzoriale, dar este și un fapt perceptibil al configurației¹⁸⁴ lumii exterioare.
5. Astfel, conținutul conceptual al experienței senzoriale face posibilă justificarea cunoașterii lumii ce există în mod independent față de mintea subiectului cunoscător.

4.3 Rolul conceptelor în experiența interioară și exterioară

Am menționat în subcapitolele anterioare că McDowell vorbește despre necesitatea unei constrângeri raționale din afara sferei conceptuale, prin care teoria datului senzorial acceptă un suport epistemic din afara spațiului conceptual, pentru a pune în legătură mintea cu lumea independentă de mintea subiectului cunoscător. McDowell afirmă că această constrângere este în strânsă legătură cu ceea ce Kant numește „simțul extern”.¹⁸⁵

Același tip de constrângere rațională este valabilă și în ceea ce privește „simțul intern”,

181 *Idem.*, p.10.

182 *Idem.*, p. 11-12.

183 *Idem.*, p. 25-26.

184 Termenul folosit de McDowell este “layout”.

185 La Kant, datorită simțului extern putem forma „reprezentări ale obiectelor ce se afla în afara noastră.” Simțul intern și simțul extern sunt legate în experiență, în procesul de conștientizare a sinelui și a lumii exterioare. Prin simțul intern, „mintea se intuiește pe sine” și prin conștientizarea stărilor interioare intuiția mediază relația dintre „stările interioare și reprezentările simțului extern.” [Caygill, H., *op.cit.*, *Inner sense*, p. 258]

în cadrul căruia conceptele ce denumesc senzații dețin semnificație prin raportarea la *simple aparențe*, ca stări mentale cunoscute doar de subiectul perceptiv. Acest lucru este datorat faptului că stările subiective, ce cuprind senzații, dispoziții, gânduri, au fost înțelese de empiriștii tradiționali ca fiind subiectul unui proces intern de observare, prin analogie cu observarea obiectelor fizice. Cunoașterea domeniului interior a fost concepută în baza stărilor subiective, ca *simple aparențe* ce dau înțeles conceptelor independent de relațiile cu alte concepte la nivelul limbajului. Pentru empiriști, descrierile senzațiilor și conceptele ce stau pentru acestea au ca referință stările mentale, cunoscute doar de subiectul perceptiv în virtutea caracterului privat al acestora.

În capitolul 2 am prezentat opoziția lui Wittgenstein față de stabilirea semnificației conceptelor ce denumesc senzații prin asocierea cu experiențele mentale private. În critica sa, Wittgenstein arată că limbajul trebuie să fie public, datorită folosirii conceptelor în diverse *jocuri de limbaj*. Pentru a stabili semnificația unui concept este necesar să existe un criteriu public, prin care să distingem folosirea corectă a unui termen de folosirea incorectă și prin care să putem exprima articulat ceea ce se întâmplă la nivelul simțurilor. McDowell arată că *argumentul limbajului privat* este un atac asupra întregii teorii a datului senzorial, asupra fixării înțelesului termenilor ce stau pentru senzații în baza unei ostensiuni interioare ce ar indica stările pe care subiectul le are prin experiență. Astfel de stări nu pot sta ca bază pentru nimic, deoarece dacă ar putea fi cuprinse în limbaj, ar însemna că ele fac parte din sfera conceptuală, iar a admite acest lucru înseamnă a admite ceva extern ce constrânge spontaneitatea, ca „prim pas în spațiul rațiunilor”, ca trecere de la conținutul senzorial la cel conceptual. Am menționat anterior că o astfel de justificare nu este posibilă, deoarece depășește sfera înțelegerii și face din „legătura cu lumea exterioară - subiectul cauzalității, ca forță străină, inexplicabilă.”¹⁸⁶

În acord cu Wittgenstein, McDowell susține că stările interioare, ca simple manifestări ale senzațiilor, „nu pot furniza justificarea folosirii conceptelor din afara sferei conceptuale”. Dacă un concept este format prin asocierea cu stări interioare ca „simple manifestări ale senzației, atunci spontaneitatea nu este angajată în formarea acestora”. Astfel de concepte ar fi private și, așa cum am arătat în capitolul 2 prin argumentul limbajului privat, a denumi o senzație în mod privat nu este posibil. În acest sens, teoria datului senzorial absolvă subiectul de responsabilitatea epistemică pe care o are în privința conținutului experienței, odată cu angajarea facultăților de înțelegere în termenii spontaneității. McDowell afirmă că „a numi concept ceva asupra căruia spontaneitatea nu este operativă, și a numi legătura cu această

186 McDowell, J., *op. cit.*, p. 19.

(stare) ca fiind rațională, înseamnă a face o etichetare frauduloasă”¹⁸⁷.

În ceea ce privește simțul extern, McDowell susține că dacă respingem ideea de dat senzorial, ce mediază relația dintre subiectul perceptiv și realitatea obiectivă, „nu desființăm doar ideea că realitatea exterioară este mediată în acest fel.” Odată cu această respingere, desființăm și faptul că senzațiile pe care subiectul le are sunt obiecte ale simțului interior. Cu alte cuvinte, dacă respingem datul senzorial, respingem odată cu el și stările interioare de conștientizare cu privire la senzații, gânduri, sentimente. Astfel, „cum putem respinge *datul* fără a distruge ideea de stări interioare”, în termenii conștientizării senzațiilor?¹⁸⁸

McDowell spune că “pentru a da impresiilor simțului interior un rol justificativ, trebuie să le concepem precum impresiile simțului exterior, ca având conținut conceptual” în manifestarea spontană a capacităților conceptuale asupra pasivității experienței. Însă dacă avem în vedere condiția imposibilității de a distinge între obiectele simțului interior și conștientizarea acestora¹⁸⁹, între a avea o durere, spre exemplu, și a conștientiza senzația de durere, atunci nu putem concepe experiența interioară pe modelul experienței exterioare, caz în care receptivitatea senzorială, ca pasivitate a experienței, face posibilă integrarea capacităților conceptuale în conținutul experienței.¹⁹⁰ În acest sens, McDowell afirmă că “dacă vrem să concepem judecățile simțului interior ca fiind *directionate* către ceva, atunci trebuie să fie *directionare* către însuși simțul interior și nu către ceva independent de acesta, față de care să aibă loc procesul de conștientizare.”¹⁹¹

Concepția wittgensteiniană a expresiilor simțului interior, ca extindere articulată a manifestării naturale a senzației, este o soluție la această problemă, a imposibilității de a

187 *Idem.*, p.19-20.

188 *Idem.*, p.21.

189 McDowell face apel la interpretarea lui Strawson în ceea ce privește concepția kantiană a simțului interior, prin care “minte se intuiește pe sine nu ca obiect al experienței interioare, ci ca formă determinată prin care intuiția stărilor interioare este posibilă.” [Caygill, H., *op.cit.*, *Inner sense*, p. 258]. Strawson arată că “nu avem o bază la care să putem face apel pentru a distinge între procesul de conștientizare și obiectul a cărui conștientizare are loc”. [Strawson, P.F., 1966, *The bounds of sense – An Essay on Kant's Critique of Pure Reason*, Routledge, London, p. 100-101] Cu alte cuvinte, în ceea ce privește experiența interioară, o senzație este echivalentă cu procesul de conștientizare a obiectului simțului interior, cu conștientizarea senzației.

190 Am menționat că, în acord cu concepția kantiană, simțul intern și simțul extern sunt legate în experiență prin conștientizarea sinelui și lumii exterioare. “Toate reprezentările, fie că sunt obiecte ale experienței interioare sau ale experienței exterioare, ele aparțin simțului interior.” [Vezi nota de subsol numărul 185.] În acest sens trebuie precizată distincția kantiană între caracterul activ și cel pasiv al simțului interior, în ceea ce privește procesul de conștientizare. Este vorba de distincția “axiomatică” între simțul interior și a percepție, primul având caracter pasiv – receptiv și cea din urmă având caracter activ – spontan. Distincția vizează, pe de-o parte, caracterul psihologic al simțului interior în manifestarea pasivității ca act de percepție “inconștientă” în cadrul căreia au loc intuițiile și, pe de altă parte, a percepției, ca manifestare activă a capacităților de înțelegere în cadrul căreia are loc conștientizarea sinelui pentru determinarea stărilor de percepție interioară. În lipsa acestei distincții încercarea de a defini simțul interior s-ar confrunța cu următoarea antinomie: subiectul trebuie să fie simultan activ și pasiv în ceea ce privește domeniul interior. [Caygill, H., *op.cit.*, *Inner sense*, p. 258, *Apperception*, p. 81].

191 McDowell, J., *op. cit.*, p. 21-22.

stabili o relație între obiectul simțului interior și experiența interioară.¹⁹² Însă, dacă concepem obiectul experienței interioare ca fiind dependent de conștientizarea senzației, atunci, având în vedere caracterul voluntar al stărilor de conștientizare, ar fi suficient ca doar gândindu-ne la durere, spre exemplu, să putem produce o senzație de durere. Așadar, trebuie să putem face inteligibil, și în ceea ce privește experiența interioară, faptul că obiectul experienței este independent de stările interioare de conștientizare.

McDowell găsește calea de ieșire din această problemă, a diferenței de importanță epistemică între mărturiile simțurilor (ca expresii ale simțului interior) și descrieri ale experienței exterioare (ca expresii ale simțului exterior), prin apel la caracterul pasiv al experienței. Datorită pasivității experienței, capacitățile conceptuale sunt *atruse* în conținutul senzorial, dând importanță epistemică expresiilor simțului interior prin faptul că pot fi văzute în calitate de candidați în întemeierea cunoașterii, ca “posibile elemente în alcătuirea lumii.”¹⁹³ Experiențele interioare și cele exterioare sunt asemănătoare prin faptul că sunt “ocurențe pasive” ale conținutului senzorial, ce “atrag folosirea capacităților conceptuale” în experiență. Însă, felul în care un concept este folosit în experiența interioară joacă un rol diferit de rolul pe care îl au conceptele în experiența exterioară. Expresiile simțului interior presupun înțelegerea rolului pe care îl au capacitățile conceptuale în experiența exterioară. Altfel spus, subiectul “trebuie să aibă înțelegerea faptului că rolul capacităților conceptuale nu este limitat la cazul expresiilor simțului interior, la forme de persoana întâi singular, timpul prezent.” Același tip de conținut senzorial (aceleași “circumstanțe”) poate fi pus în forma conceptuală de “către același subiect în alt moment sau de către altă persoană” în forme diferite de expresia simțului interior, ca descrieri ale conținutului senzorial în urma actului de percepție. Iar această perspectivă a “circumstanțelor”, spune McDowell, face inteligibil faptul că experiența interioară este independentă de conștientizarea acesteia. În acest sens, expresii precum „Am o durere de măsea” au importanță epistemică în virtutea faptului că astfel de manifestări sunt “un caz particular al unei *stări de fapt* generale”, de forma 'x are o durere de măsea', ca parte din configurația lumii exterioare.¹⁹⁴

McDowell afirmă că acest lucru devine mai clar atunci când vorbim despre importanța

192 Am arătat în capitolul 2 că, în acord cu Wittgenstein, nu putem pune problema cunoașterii în ceea ce privește senzațiile: „a-ți da seama de durere înseamnă chiar a avea o durere, aceasta fiind o distincție inutilă”. [Hacker, P.M.S, 2000, *Wittgenstein*, Trad. A.M. Lupașcu, Ed. Stiințifică, București, p. 73.] Cu toate acestea, McDowell susține că viziunea wittgensteiniană „distanțează” astfel de expresii de aserțiunile pe care subiectul le face în ceea ce privește cunoașterea prin experiență. [McDowell, *op.cit.*, p.22, nota de subsol numărul 21] Astfel, pentru a arăta că expresiile senzațiilor au importanță epistemică, McDowell arată, așa cum voi prezenta în cele ce urmează, cum putem accepta o astfel de distincție.

193 McDowell, J., *op. cit.*, p. 29.

194 *Idem.*, p. 37-38.

caracterului subiectiv al conceptelor observaționale. Așadar, în ceea ce privește simțul exterior, McDowell este de acord cu Sellars că astfel de concepte nu sunt independente de restul conceptelor angajate în judecățile ce alcătuiesc cunoașterea. Subiectul nu poate avea conceptul unei culori independent de conceptul de proprietate a unui obiect, de cunoașterea condițiilor standard pentru a folosi conceptul potrivit. Conceptele observaționale aparțin unui sistem complex de conexiuni „ce guvernează căutarea de răspunsuri cu privire la impactul lumii asupra sensibilității”. În acest sens, McDowell vorbește despre *obligatia* subiectului de a reflecta asupra relațiilor raționale ale întregului sistem epistemic¹⁹⁵, datorită cărora capacitățile conceptuale angajate în experiență dobândesc importanță epistemică, prin legătura cu întregul „sistem rațional al abilității de ajustare a gândirii”¹⁹⁶ la lumea exterioară. Această integrare a spontaneității în cadrul experienței face ca cele mai „primitive” judecăți ale conținutului senzorial să aibă importanță epistemică în înțelegerea lumii exterioare.¹⁹⁷

Am vorbit în capitolul 3 despre prioritatea logică între cum sunt și cum par obiectele din experiență și am precizat că, pentru Sellars, propoziții precum „x pare roșu” sunt inferate din cele de forma, mai simplă din punct de vedere logic, „x este roșu”. În acest sens, McDowell adaugă că felul în care un obiect este roșu nu este inteligibil decât „în prezența caracterului subiectiv al experienței”, al stării subiective în care un obiect poate să pară roșu în condiții standard, deoarece ideea că un obiect este roșu „nu merge dincolo de modul în care el pare roșu în condiții standard de observare.”¹⁹⁸

În acest sens, privind simțul intern, McDowell se opune empirismului tradițional, ce consideră că un concept ce stă pentru o culoare este „inteligibil în mod autonom”, iar în experiență „un obiect poate avea proprietatea de a fi roșu, dacă cauzează senzația de roșu în condiții standard.”¹⁹⁹ Conceptele ce stau pentru culori apelează la ideea de stare interioară, ca produs al simțului intern. Spre exemplu, „o lovitură poate cauza unui subiect senzația de roșu, fără a exista un obiect cu această proprietate la care subiectul să se poată referi” în descrierea experienței.

McDowell precizează că „trebuie să înțelegem rolul conceptelor simțului intern derivat din rolul pe care îl au în experiența exterioară”. Putem înțelege conceptul „roșu” al experienței interioare datorită faptului că această experiență este „echivalentă din punct de vedere

195 *Idem.*, p. 12-13.

196 Este vorba despre obligația subiectului de a reflecta asupra judecăților empirice în scopul integrării acestora în “sistemul rațional organizat” al “repertoriului de concepte empirice.” [McDowell, J., *op. cit.*, p.29.] Voi reveni asupra acestor aspecte în subcapitolul 4.4.

197 McDowell, J., *op. cit.*, p. 29.

198 *Ibidem.*

199 Conform lui Russell proprietățile obiectului din experiență sunt deduse din datele senzoriale cunoscute nemijlocit. Vezi subcapitolul 1.2. [Russell, B., *op. cit.*, p. 7-8.]

subiectiv cu experiența de a vedea că un obiect fizic este roșu sau pare să fie roșu.”²⁰⁰ ²⁰¹ Așa cum insistă și Sellars, conceptul roșu din expresia “pare roșu” exprimă un nume ce are ca referință un obiect din experiența exterioară, la fel cum este cazul expresiei “este roșu”.²⁰² Prin aceasta McDowell arată că simțul extern este fundamental pentru înțelegerea procesului dobândirii conceptelor observaționale, prin care fiecare concept deține semnificație în virtutea legăturii pe care o are cu grupuri de concepte ce fac posibilă descrierea unei experiențe.²⁰³

Datorită acestor legături pe care le presupune dobândirea unui concept, putem integra *exersarea* capacităților conceptuale la nivelul experienței, prin spontaneitate. McDowell susține că “această integrare a capacităților conceptuale face posibilă înțelegerea unei experiențe exterioare, ca stare de conștiință pe care o are subiectul față de prezența obiectivă a unui element ce este independent de experiența” sa. În acest sens, obiectul din experiență este văzut ca o posibilă *stare de fapt*, ca parte a lumii exterioare. Totodată, deși o senzație, ca obiect al simțului interior, nu are existență independent de conștientizarea elementelor pe care experiența interioară le prezintă, ea aparține unei *stări de fapt* generale a posibilității unui astfel de conținut al experienței. Cu alte cuvinte, putem accepta existența unor stări interioare de conștientizare, ca manifestări ale simțului interior în strânsă conexiune cu reprezentările simțului exterior, fără a le concepe ca fiind stări subiective private, determinate de legătura *cauzală* ce se stabilește între proprietățile obiectului fizic și proprietățile datului senzorial, ca obiect al stărilor subiective.

4.4 Conținutul conceptual al experienței

Din analiza concepțiilor prezentate anterior, fundamentismul empirist și coerentismul, putem extrage următoarele motivații care stau la baza teoriei conceptualiste a lui McDowell:

1. McDowell este de acord cu teoria datului senzorial în ceea ce privește includerea experienței, ca “ultima curte de apel”, în întemeierea cunoașterii.
2. McDowell este de acord cu Sellars că justificarea cunoașterii necesită contextul normativ al relațiilor logice între judecăți.
3. Prin natura conceptuală a experienței, McDowell satisface deopotrivă cerința ca

200 McDowell, J., *op. cit.*, p. 30.

201 În acest sens, vezi capitolul 5, subcapitolul 5.1.3, pentru teoria disjunctivă a percepției, conform concepției lui McDowell.

202 Așa cum am arătat în capitolul 3, în acord cu Sellars folosirea unor locuțiuni ce sugerează aparențele nu referă la date senzoriale independente de cunoașterea condițiilor standard pentru folosirea conceptului unei culori. Astfel, „*pare roșu*” depinde la nivel conceptual de cunoașterea condițiilor standard de aplicare a conceptului roșu, prin locuțiunea „*este roșu*” și, prin urmare, au aceeași referință.

203 McDowell, J., *op. cit.*, p. 31.

gândirea să fie în legătură cu lumea exterioară minții subiectului și cerința necesității cadrului normativ al relațiilor de justificare, pentru a face posibilă cunoașterea prin experiență.

McDowell admite necesitatea stabilirii unui cadru normativ, însă susține că „dacă putem înțelege cum o judecată este *direcționată* către felul în care sunt lucrurile în lume”, atunci trebuie să putem concepe că și „alte tipuri de conținut pot fi *direcționate* către felul în care sunt lucrurile”, pentru ca lumea exterioară să fie accesibilă empiric. Această idee privește normativitatea relației dintre minte și lume pentru justificarea cunoașterii prin experiență.²⁰⁴

În capitolul 3 am arătat că problema centrală a empirismului se referă la justificarea trecerii de la cunoașterea non-conceptuală la cunoașterea conceptuală. Pentru Sellars, această problemă este creată de confuzia între impresii senzoriale și stări conceptuale. În formularea concepției sale asupra naturii conceptuale a conținutului experienței, McDowell arată că o expresie de forma „x este așa-și-așa” este deopotrivă conținutul experienței senzoriale și conținutul unei judecăți.

McDowell susține că a înțelege conținutul empiric ca fiind “inteligibil numai în termenii impresiilor” simțurilor, înseamnă a avea în vedere o concepție a experienței senzoriale “izolată de interesele epistemologice.”²⁰⁵ Dacă prin experiență înțelegem conexiunile cauzale dintre obiectul fizic și subiectul cunoscător și prin întemeierea cunoașterii înțelegem justificarea la nivelul conexiunilor logice ale judecăților, atunci eroarea naturalistă²⁰⁶ nu poate fi evitată, iar legătura dintre minte și lumea exterioară minții devine problematică.²⁰⁷ McDowell susține că de “la teza că o impresie senzorială este o tranzacție în natură, nu putem infera, așa cum face Sellars, că a avea o impresie senzorială” înseamnă a ne situa în afara spațiului logic al justificărilor.²⁰⁸

Pentru a face mai clar cum este posibilă integrarea capacităților conceptuale în conținutul senzorial, este necesar să prezint perspectiva kantiană asupra noțiunii de concept, ce stă la baza teoriei conceptualiste a lui McDowell.

La Kant, noțiunea de concept este construită pe legătura între “problema epistemologică a relației conceptelor cu lumea exterioară” și “problema logică a folosirii

204 *Idem.*, p. XII.

205 În acest sens, McDowell susține că “a folosi numele de conținut pentru ceva ce stă în afara relațiilor raționale ce se stabilesc între experiență și judecăți, este o fraudă”. [McDowell, J., *op. cit.*, p.53]

206 În capitolul 3 am menționat că eroarea naturalistă constă, în termenii lui Sellars, în a analiza fapte epistemice prin fapte non-epistemice, mai exact, a justifica cunoașterea prin apel la natură. Vezi nota de subsol cu numărul 126.

207 McDowell, J., *op. cit.*, p. XVI-XVII.

208 *Idem.*, p. XX.

conceptelor în alcătuirea judecăților”²⁰⁹. Pentru a evita explicarea relației dintre capacitățile senzoriale și cele conceptuale din perspectiva empirică sau din cea rațională, Kant combină aceste aspecte în “procesul de reflecție asupra formei și conținutului experienței” și derivă noțiunea de concept din “capacitatea fundamentală a minții de a construi în sine reprezentări”, în relația subiectului cu lumea exterioară.²¹⁰

Având la baza teoriei sale concepția kantiană, McDowell susține că “nu putem avea o înțelegere a stărilor interioare în absența lumii exterioare”. Așa cum am precizat anterior, stările interioare pot fi înțelese datorită legăturii cu simțul exterior, iar spontaneitatea, în termenii capacităților de înțelegere a lumii exterioare, este integrată în experiență datorită caracterului pasiv al receptivității simțurilor. Însă, deși receptivitatea senzorială a subiectului satisface condiția libertății de a cunoaște ceea ce există în mod obiectiv în afara minții subiectului cunoscător, controlul subiectului asupra conținutului senzorial este limitat. Subiectul poate decide asupra căror elemente din conținutul experienței să își îndrepte atenția și poate decide în cel fel să acționeze, însă, “făcând acestea, nu depinde de subiect” ce va întâlni în experiență. În experiență “subiectul este încărcat cu conținut senzorial” și nu decide asupra ceea ce îi este prezentat din afara capacităților sale receptive.²¹¹ În acest sens, McDowell afirmă că din punct de vedere teoretic, “receptivitatea nu are o contribuție separată de spontaneitate în cooperarea acestora.”²¹² Judecățile nu *introduc* un nou tip de conținut, ci intervin pentru a susține același conținut captat la nivelul simțurilor. Astfel, „în judecățile de experiență, capacitățile conceptuale nu sunt *exersate* asupra unui conținut de natură non-conceptuală”, ci sunt deja integrate în experiența subiectului perceptiv.²¹³

Spontaneitatea, ca exersare a capacităților de înțelegere, nu este operativă doar la nivelul judecăților, ci și în “tranzacțiile din natură, ca impact senzorial al lumii asupra capacităților receptive ale subiectului ce posedă concepte relevante pentru descrierea conținutului experienței”.²¹⁴ Spontaneitatea “nu determină conținutul” stărilor subiective pe care le are subiectul cunoscător în experiență, ci intervine în “revizuirea cunoașterii empirice”. În acest sens, “conținutul experienței pică în scopul spontaneității.”²¹⁵ Caracterul spontan al

209 Problema epistemologică a relației dintre conținutul conceptual și cel senzorial vizează legătura minții subiectului cunoscător cu lumea exterioară, iar problema logică a folosirii conceptelor se referă la “aspectul funcțional” al conceptelor în construirea de argumente valide. În acord cu Kant, cunoașterea este posibilă datorită sintezei acestor aspecte ce înglobează „libertatea, spontaneitatea și finitudinea gândirii”. Vezi și nota cu numărul 169. [Caygill, H., *op. cit.*, *Concept*, p.118]

210 Caygill, H., *op. cit.*, *Concept*, p.118.

211 McDowell, J., *op. cit.*, p.10.

212 *Idem.*, p.51.

213 *Idem.*, p.39.

214 *Idem.*, p. XX.

215 *Idem.*, p. 51-52.

gândirii vizează dispoziția de a reflecta asupra condițiilor de formare a conceptelor în relație cu obiectele din experiență, astfel încât, așa cum susține și McDowell, subiectul este în continuă formare a proceselor de judecată prin intermediul experienței. Revizuirea cunoașterii privește “obligația de a reflecta asupra legăturilor raționale ale judecăților, în ajustarea gândirii” la configurația lumii exterioare. În acest sens, “nu există o garanție că limitele lumii exterioare sunt cuprinse în limitele conceptuale” și din acest motiv este necesar ca subiectul să reflecteze asupra judecăților ce alcătuiesc cunoașterea pentru a ajusta sistemul epistemic la felul în care sunt lucrurile în lume. Prin urmare, “cercetarea nu este niciodată finală”.²¹⁶

4.5 Concluzii

În acest capitol am prezentat soluția lui McDowell pentru salvarea empirismului în vederea justificării cunoașterii prin apel la experiența senzorială. Prin teoria conceptualistă a conținutului experienței, McDowell arată că nu există o tensiune între impresiile senzoriale și judecăți, astfel că senzațiile au importanță epistemică datorită integrării capacităților de înțelegere a conținutului experienței. Prin apel la concepția kantiană, McDowell concepe experiența ca proces al cunoașterii în contribuția căruia intră deopotrivă caracteristici ale rațiunii și simțurilor, întrucât cunoașterea empirică implică receptivitatea simțurilor și spontaneitatea gândirii, înțeleasă în termenii capacităților de conceptualizare a informațiilor primite prin simțuri. McDowell susține că din punct de vedere al “motivațiilor epistemologice”²¹⁷ de justificare a cunoașterii, a spune că natura conținutului senzorial este non-conceptuală, înseamnă a lăsa gândirea în afara legăturilor cu lumea independentă de mintea subiectului cunoscător.

În următorul capitol voi prezenta trei contraargumente aduse, de pe poziția teoriei non-conceptualiste, teoriei lui McDowell și o perspectivă de dezvoltare a soluției lui McDowell.

CAPITOLUL 5

ARGUMENTE PRO ȘI CONTRA SOLUȚIEI LUI MCDOWELL

În prima parte a acestui capitol, 5.1, voi prezenta trei dintre cele mai importante obiecții ce pot fi aduse teoriei conceptualiste a lui McDowell, după cum urmează:

²¹⁶ *Idem.*, p. 40.

²¹⁷ *Idem.*, p. 56.

contraargumentul din perspectivă metafizică, contraargumentul din perspectivă fenomenologică și contraargumentul din perspectivă sceptică. Primele două vor face apel la lucrarea lui Evans, "The Varieties of Reference"²¹⁸, iar ultimul merge pe poziția sceptică provenită din tradiția filosofică carteziană.²¹⁹

În cea de-a doua parte, 5.2, voi prezenta o variantă a dezvoltării teoriei lui McDowell, prin apel la articolul lui Kathrin Glüer, „In defence of a Doxastic Account of Experience”.²²⁰

5.1 Argumente contra soluției lui McDowell

Primele două contraargumente, 5.1.1 și 5.1.2, au în vedere natura experienței perceptive, iar ultimul contraargument, 5.1.3, are în vedere importanța epistemică a percepției. În continuare voi prezenta fiecare argument și voi arăta cum răspunde McDowell acestor obiecții în susținerea teoriei sale conceptualiste.

5.1.1 Contraargumentul din perspectivă metafizică

Teoriile non-conceptualiste susțin că stările mentale pe care subiectul le are prin experiență au în vedere aspecte calitative ale conținutului senzorial ce nu pot fi cuprinse în concepte. În procesul cunoașterii, subiectul trece de la starea informațională, de natură non-conceptuală, a conținutului senzorial, la starea cognitivă, de natură conceptuală.²²¹ Conform acestei opoziții, formulate de Evans în lucrarea menționată, conținutul experienței nu poate fi de natură conceptuală, deoarece este comun subiectului cunoscător și animalelor.

Pentru Evans, cunoașterea lumii exterioare are la bază sistemul informațional constituit din trei stări de acumulare a informațiilor: percepție, memorie și comunicare. Primele două stări informaționale sunt comune tuturor viețuitoarelor.²²² În cazul subiectului cunoscător, procesul de cunoaștere implică folosirea conținutului non-conceptual ca "input pentru aplicarea conceptelor" în descrierea experienței.^{223 224}

Răspunsul la acest contraargument se bazează pe distincția între starea de percepție și

218 Evans, G., 1982, *The varieties of reference*, London, Oxford University Press. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză.]

219 Pentru această perspectivă am consultat articolul lui Matthew, S., 2009-2014, *The Disjunctive Theory of Perception*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward, N.Z.(ed.), 3.2. *McDowell's Epistemological Argument*. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză.]

220 Glüer, K., 2009, *In defence of a Doxastic Account of Experience*, *Mind & Language*, Volume 24, Issue 3, p. 297-327. [Citatele din această lucrare sunt adaptate din limba engleză.]

221 Evans, G., *op. cit.*, p. 227.

222 Vezi Evans, G., *op. cit.*, p. 122-129.

223 Evans, G., *op. cit.*, p.158.

224 "Stările informaționale pe care subiectul le are în percepție sunt non-conceptuale sau non-conceptualizate. Judecățile ce au la bază astfel de stări implică în mod necesar conceptualizarea: în trecerea de la experiența perceptuală la judecățile despre lume, subiectul exersează abilitățile de conceptualizare." [Evans, G., *op. cit.*, p. 227].

experiența perceptivă, ce implică starea de conștiență a subiectului cu privire la conținutul senzorial, în formarea judecăților ce alcătuiesc cunoașterea. Am arătat în subcapitolele 4.2 și 4.4. că datorită caracterului pasiv al receptivității simțurilor capacitățile conceptuale sunt atrase în conținutul experienței. În continuare voi rezuma răspunsul lui McDowell sub forma a două argumente ce au în vedere vedere accețiunea conceptelor de conținut și experiență.

A. Primul argument se referă la singularitatea conținutului senzorial.²²⁵ McDowell afirmă că în procesul cunoașterii nu este vorba despre o trecere inferențială de la informațiile primite prin simțuri la judecățile ce alcătuiesc cunoașterea.²²⁶ Cu alte cuvinte, nu este vorba de o trecere de la un conținut non-conceptual la un conținut conceptual, ca un *prim pas în spațiul rațiunii*.²²⁷ Judecățile nu *introduc* un nou tip de conținut, ci intervin pentru a susține același tip de conținut captat la nivelul simțurilor.²²⁸ În acest sens, la nivel teoretic, în cooperarea simțurilor cu facultățile de înțelegere, spontaneitatea nu are o contribuție separată de receptivitatea simțurilor.²²⁹

B. Al doilea argument se referă la sensul restrictiv pe care îl are conceptul de experiență la McDowell, în strânsă legătură cu cel de spontaneitate împrumutat de la Kant.²³⁰ Așa cum am arătat în subcapitolul 4.3, în cadrul discuției despre experiența interioară și exterioară, experiența presupune formarea de reprezentări ale obiectelor senzațiilor interioare și exterioare, ce presupun, la rândul lor, deținerea și folosirea capacităților conceptuale, ce aparțin spontaneității și gândirii active (în termenii inferențelor ce alcătuiesc cunoașterea). Astfel, în conceptul de experiență sunt implicate procesul de conștientizare împreună cu deținerea capacităților de înțelegere, de partea subiectului.

McDowell afirmă că realitatea obiectivă se dezvăluie subiectului ce posedă conștiința sinelui, iar subiectul are capacitatea de a distinge elementele conținutului senzorial datorită conceptului de obiect al experienței, prin intermediul căruia subiectul își poate atribui

225 Aici mă refer la faptul că, în acord cu McDowell, același tip de conținut al experienței este cuprins la nivel conceptual. Independent de problema naturii conceptuale a conținutului experienței, în teoriile asupra actului de percepție se face distincția între conținut singular și conținut general. Conform teoriilor ce atribuie caracter singular conținutului experienței, cum este și teoria disjunctivă a lui McDowell, conținutul singular referă la un obiect ce există în lumea exterioară. În acord cu teoria disjunctivă a percepției, un astfel de conținut este conceptual prin folosirea expresiilor demonstrative, spre exemplu "acea culoare". Prin opoziție, teoriile ce atribuie caracter general conținutului stărilor mentale susțin că stările mentale nu sunt dependente de existența unui obiect fizic în realitatea obiectivă. [Crane, T., 2011, *The Problem of perception*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, edited by Edward N. Zalta].

226 McDowell, J., *op. cit.*, p.49, nota de subsol numărul 6.

227 Am precizat în subcapitolul 4.2 că, în acord cu McDowell, a admite o astfel de trecere inferențială înseamnă a admite ceva extern ce constrânge spontaneitatea și depășește sfera rațională, făcând imposibil de justificat legătura subiectului cu lumea exterioară. Vezi și nota de subsol cu numărul 164.

228 McDowell, J., *op. cit.*, p.48 - 49.

229 *Idem.*, p.41, p.51.

230 *Idem.*, p.50.

conținutul experienței pentru a produce legătura cu lumea exterioară. În acest sens, subiectul ce nu posedă capacități conceptuale, nu poate fi conștient de elementele prezente și, prin urmare, nu poate dobândi cunoașterea lumii obiective.^{231 232}

Evans pleacă de la premisa ce atribuie elemente comune experienței animalelor și subiecților umani. Prin opoziție, McDowell afirmă că felul în care experiența se desfășoară diferă de la o formă de viață la cealaltă. Viața animalelor este guvernată de “imperativele biologice” în cadrul cărora acestea acționează și, în acest sens, forma lor de viață nu este caracterizată prin “căutarea de rațiuni ce stau la baza acțiunilor” lor.²³³ În schimb, subiectul uman transcende nevoile biologice și include în experiența sa capacități ce aparțin spațiului rațiunii, în scopul cunoașterii lumii exterioare. McDowell introduce, în acest sens, conceptul de “natură de ordinul doi”²³⁴, caracterizată prin “capacitățile conceptuale, ca elemente ale vieții umane”, prin care susține o concepție a naturii “ce rezonază cu structura spațiului rațiunilor” pentru ca prin experiență mintea subiectului cunoscător să fie în legătură cu realitatea obiectivă.²³⁵

McDowell nu neagă existența conținutului non-conceptual din punct de vedere al științei cognitivei, însă susține că din perspectivă filosofică, pentru a face posibilă cunoașterea, trebuie să avem în vedere legăturile raționale ce au loc la nivelul conținutului experienței. În acest sens, trebuie să distingem “între rolul teoretic pe care îl are conținutul non-conceptual în știința cognitivei și noțiunea de conținut care aparține experienței” din perspectivă epistemologică.²³⁶

5.1.2 Contraargumentul din perspectivă fenomenologică

Contraargumentul din perspectiva fenomenologică cel mai bine caracterizat prin întrebarea formulată de Evans: „Înțelegem cu adevărat propunerea de a avea concepte calitative pe cât de multe nuanțe de culoare putem distinge?”²³⁷ Conform opoziției din perspectivă fenomenologică, conținutul experienței nu este de natură conceptuală, deoarece

231 *Idem.*, p. 114.

232 Poziția pe care o ocupă McDowell în problema cunoașterii este echivalentă celei aristotelice. [McDowell, J., *op. cit.*, p.109] Central concepției aristotelice asupra cunoașterii este trecerea de la elementele particulare senzoriale la cunoașterea universalilor, cele dintâi fiind sursa celor din urmă. În acest sens, „experiența mediază relația între elementele particulare și cunoașterea universală, în legătura cu lumea exterioară simțurilor.” [Caygill, H., *op.cit.*, *Experience*, p.184-185]

233 În acest sens, McDowell susține teza lui Gadamer în privința vieții animalelor „condusă de succesiuni de probleme și oportunități, ce constau în satisfacerea imperativelor biologice” și, astfel, în experiență acestea sunt în legătură cu mediul înconjurător și nu cu realitatea obiectivă. [McDowell, J., *op.cit.*, p.115]

234 Conceptul folosit de McDowell este “second nature”. [McDowell, J., *op.cit.*, p. XX, p.109]

235 McDowell, J., *op. cit.*, p. 110-111.

236 *Idem.*, p. 55.

237 Evans, G., *op. cit.*, p. 229.

impresiile senzoriale sunt mai complexe din punct de vedere calitativ decât capacitatea de a conceptualiza ceea ce este captat la nivelul simțurilor. În acest sens, Evans afirmă că este imposibil să cuprindem în concepte multitudinea nuanțelor de culoare pe care le observăm în experiență.²³⁸

Contrar lui Evans, McDowell arată că limbajul folosit în descrierea nuanțelor nu este limitat la concepte calitative, astfel că, pentru a descrie obiectul din experiență, putem folosi expresii demonstrative ce exprimă cu aceeași precizie caracteristicile senzoriale ale experienței vizuale. Așadar, subiectul se poate referi la o nuanță de roșu, pentru care nu deține un concept în repertoriul său de concepte empirice, folosind expresia demonstrativă “*acea nuanță de roșu*”. Astfel, asocierea conceptelor de culoare cu expresiile demonstrative formează baza necesară pentru a conceptualiza cele mai precise proprietăți ale obiectelor experienței.²³⁹

Pentru ca astfel de expresii lingvistice să poată înlocui un concept trebuie să respecte condiția de putea fi folosite în diferite instanțieri, ceea ce necesită capacitatea subiectului de a reține în memoria vizuală nuanța la care a făcut referire folosind expresia demonstrativă. Capacitățile cognitive ne permit să asociem expresiile demonstrative conceptelor din repertoriul empiric, pentru a da nume aspectelor calitative ale experienței pentru care nu deținem concepte. În folosirea expresiilor precum “*această nuanță*”, sunt implicate capacitatea subiectului de a identifica nuanța și capacitatea de a o memora, pentru a o distinge de alte nuanțe similare și a folosi aceeași expresie demonstrativă în momente diferite. În acest sens, McDowell afirmă că este adevărat că nu deținem concepte pentru toate nuanțele de culori pe care le putem observa în experiență, însă având conceptul de nuanță (ce presupune abilitatea de a distinge între nuanțe ca elemente particulare separate), împreună cu abilitățile de conceptualizare, putem surprinde în detaliu complexitatea aspectelor calitative ale experienței.²⁴⁰

5.1.3 Contraargumentul din perspectivă sceptică²⁴¹

În acord cu perspectiva sceptică, provenită din tradiția filosofică carteziană, stările pe care le are subiectul în cazul unei experiențe veridice sunt imperceptibil diferite, din punct de vedere subiectiv, de stările pe care le are atunci când este vorba despre o halucinație. Fiind

238 McDowell afirmă că o astfel de opoziție este formulată și de teoriile care susțin că natura conținutul experienței este parțial non-conceptuală.

239 McDowell, J., *op. cit.*, p. 56-57.

240 *Idem.*, p. 58, p. 59, nota de subsol numărul 16.

241 Matthew, S., 2009-2014, *The Disjunctive Theory of Perception*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward, N.Z.(ed.), 3.2. *McDowell's Epistemological Argument*.

imposibil de distins, de partea subiectului, percepția de halucinație, o astfel de poziție conchide că astfel de stări au aceeași natură și, prin urmare, aceeași importanță epistemică.

Răspunsul lui McDowell, aparținând teoriei disjunctive a percepției, se opune asumției că percepția și halucinația sunt stări de aceeași natură. În acord cu McDowell, putem accepta că percepția și halucinația sunt imperceptibil diferite la nivel subiectiv, însă din aceasta nu decurge că au aceeași natură. În cazul percepției este vorba de experiența unor obiecte independente de mintea subiectului cunoscător, iar în cazul halucinației este vorba de obiecte dependente de mintea subiectului. Astfel, experiența că ceva *pare așa-și-așa* este ori o simplă aparență, ori cazul unei percepții veridice că ceva *este așa-și-așa*, iar în cazul unei percepții veridice, dobândirea cunoașterii că ceva *este așa-și-așa* are importanță epistemică.

Concepția sceptică a naturii comune percepției și halucinației este bazată pe ideea că, deși cunoașterea lumii independente de minte este failibilă, stările subiective sunt infailibile. McDowell se opune acestei idei și susține că dacă stările subiective ar fi infailibile, atunci subiectul ar avea capacitatea să știe dacă o experiență este un caz de percepție sau o simplă halucinație. Însă, experiența senzorială poate fi sau o situație în care subiectul percepe lucruri din lumea exterioară, sau o situație în care are de-a face cu o simplă aparență. Subiectul nu poate ști care disjunct este independent de a ști dacă este vorba de halucinație sau percepție. Astfel, când subiectul are experiența că ceva *pare așa-și-așa*, dobândirea cunoașterii că ceva *este așa-și-așa* nu este independentă de poziția epistemică a subiectului.²⁴²

McDowell susține că problemele formulate de pe poziția sceptică nu sunt de o importanță centrală în demersul epistemic cu privire la realitatea obiectivă, întrucât „un sceptic poate oricând să pună la îndoială veridicitatea unei experiențe”, însă din aceasta nu decurge că lumea exterioară este neinteligibilă. În acest sens, McDowell arată cum putem să ignorăm astfel de opoziții tratându-le ”ca fiind ireale, așa cum simțul comun a vrut dintotdeauna să le trateze”. A răspunde la astfel de provocări, înseamnă a ne limita discursul problemei percepției, deoarece din dezbaterile asupra problemei sceptice putem obține cel mult „un sentiment veridic în ceea ce privește un fapt al mediului înconjurător” și nu ideea de obiect ce aparține lumii exterioare ca fiind accesibil subiectului cunoscător”. Prin urmare, „conținutul empiric este inteligibil” doar din perspectiva legăturilor raționale cu lumea exterioară²⁴³ și din acest punct trebuie să începă demersul epistemic privind lumea exterioară minții subiectului cunoscător.

242 Vezi și McDowell, *op.cit.*, p. 111-113.

243 *Ibidem*.

5.2 Dezvoltarea soluției lui McDowell

Pornind de la teoria conținutul conceptual al experienței, Glüer dezvoltă o teorie a cunoașterii conform căreia experiența este *o formă de opinie* prin care subiectul cunoscător atribuie proprietăți fenomenale obiectelor fizice.

Asemeni concepției lui McDowell, teoria opiniei²⁴⁴ a lui Glüer se opune concepțiilor ce acordă caracter *sui generis* spațiului rațiunii în justificarea cunoașterii. În acord cu teoriile *sui generis*, conținutul experienței ia forma unei atitudini propoziționale prin care obiectelor fizice li se atribuie proprietăți calitative, iar astfel de atitudini propoziționale au importanță epistemică prin utilizarea comparativă cu semantica realistă a construcțiilor de forma “obiectul x *este* roșu”.²⁴⁵ ²⁴⁶ Glüer susține că astfel de teorii sunt tranșante și nu reușesc să explice rolul pe care îl are rațiunea în experiența senzorială a subiectului.

Glüer propune o nouă semantică, semantica fenomenală, ce ține seama de caracterul justificativ al experienței fără a fi necesar apelul la caracterul *sui generis* al spațiului rațiunilor. Folosind semantica fenomenală, subiectul formulează descrieri ale experienței prin expresii de forma “obiectul x *pare* roșu”.²⁴⁷ Glüer susține că astfel de expresii nu implică nici apelul la construcții de tipul „x *este* roșu”, nici faptul că „subiectul S opinează că x *este* roșu”. „Pare roșu” este o proprietate fenomenală a obiectului x și nu are utilizare comparativă.²⁴⁸

Experiența, ca formă de opinie, respectă condiția că prin actul de percepție subiectul este pus în legătură cu obiectele fizice ce aparțin lumii exterioare minții subiectului cunoscător și se concentrează pe răspunsul privind întrebarea „ce fel de proprietăți atribuie subiectul obiectelor experienței?”, în evidențierea rolului justificativ al experienței senzoriale. În acest sens, Glüer vorbește despre „semantica experienței”, ce are în vedere importanța epistemică a opiniilor de ordinul întâi și temeiurile ce stau la baza formării acestora. Ceea ce separă concepția experienței ca formă de opinie de teoriile *sui generis* este caracterul justificativ al experienței, ca noțiune preteoretică în ordinea întemeierii cunoașterii, făcând abstracție de legătura cu judecățile inferențiale de ordinul doi. Așadar, opiniile de ordinul întâi sunt subiective, în sensul că justifică poziția subiectului în formularea expresiilor ce sugerează

244 Conceptul folosit de Glüer este „belief theory”.

245 Conceptul folosit de Glüer este 'naive semantics'. Glüer consideră că o astfel de semantică, “deși este intuitivă, nu este obligatorie” pentru o teorie a cunoașterii.[Glüer, K., *op. cit.*, p. 3] În capitolul 4.3 am arătat că, în acord cu McDowell, nu putem înțelege felul în care un obiect este roșu în lipsa caracterului subiectiv al experienței. În acest sens, nu este necesar să stabilim prioritatea logică a conceptelor *cum sunt* și *cum par* lucrurile din experiență. [Vezi McDowell, J., *op. cit.*, p. 27 și p.31]

246 Am prezentat în capitolul 3, subcapitolul 3.3, distincția pe care o face Sellars, ca adept al caracterului *sui generis* al rațiunii, între practici ale relatărilor inferențiale și non-inferențiale.

247 În acest sens, ceea ce ne interesează este sensul fenomenal al conceptelor ce denumesc proprietăți ale obiectelor.

248 Glüer, K., *op. cit.*, p. 23-24.

aparențele, însă nu sunt lipsite de importanță epistemică, întrucât respectă standardele obiective de formulare ce fac inteligibil punctul de vedere subiectiv al expresiei.²⁴⁹

Glüer are în vedere aspectul intuitiv al temeiurilor ce stau la baza formării opiniilor de ordinul întâi, ca temeiuri subiective pentru formarea de opinii în acord cu standardele obiective raționale. În acest sens, o atitudine propozitională p este temei intuitiv pentru convingerea că q , dacă și numai dacă din p se poate infera q . În acord cu teoria opiniilor, conceptul de temei intuitiv se aplică deopotrivă opiniilor și experienței și, astfel, aparțin aceluiași spațiu rațional, făcând posibilă justificarea cunoașterii prin apel la experiență.²⁵⁰

CONCLUZII

Problema percepției implică parcurgerea unui drum ce surprinde succesiunea dificultăților de gândire cu privire la justificarea cunoașterii lumii exterioare. În acest sens, lucrarea parcurge evoluția unor probleme de interes pentru discipline filosofice precum epistemologia, filosofia limbajului, filosofia minții, metafizică. În această lucrare am arătat că problema justificării cunoașterii trebuie să țină seama deopotrivă de informațiile primite prin simțuri și de rolul pe care îl au conceptele în experiență, pentru a răspunde intereselor epistemologice ce privesc legătura subiectului cu lumea obiectivă.

Din perspectivă epistemologică, problema relației ce se stabilește între informațiile senzoriale și conținutul conceptual al judecăților implică asumarea unei constrângeri din afara gândirii, pentru a face posibilă legătura subiectului cu lumea independentă de mintea subiectului cunoscător. O astfel de independență crează, la prima vedere, un paradox: justificarea cunoașterii lumii obiective trebuie să includă informațiile primite prin simțuri; însă senzațiile, ca stări mentale subiective, nu pot garanta existența lumii independente de mintea subiectului cunoscător.

În ultima parte a lucrării de față am arătat că teoria conceptualistă asupra naturii conținutului experienței este soluția acestui paradox. Astfel, dacă înțelegem că același tip de conținut este captat prin intermediul simțurilor și conceptualizat cu ajutorul capacităților de judecată, atunci putem înțelege că nu există o discrepanță între gândire și ceea ce este receptat la nivelul simțurilor, în legătura pe care o are subiectul cunoscător cu lumea obiectivă prin experiență.

249 *Idem.*, p. 34-35.

250 *Idem.*, p. 36-37.

În acord cu McDowell, atunci când respingem teoria datului senzorial, respingem ideea că justificarea cunoașterii are ca ultim pas ostensiunea, ca indicare către o parte a lumii fizice. Totuși, pentru a face posibilă ideea că prin experiență subiectul este pus în legătură cu lumea obiectivă, este necesar să putem indica către ceva exterior limbajului. Așadar, în justificarea cunoașterii, experiența trebuie să fie ultima curte de apel pentru a face inteligibil faptul că sistemul cunoașterii are în vedere lumea exterioară minții subiectului cunoscător. Dacă înțelegem conținutul experienței ca fiind de natură conceptuală, putem include actul ostensiv ca întemeietor în procesul cunoașterii. Prin urmare, teoria datului senzorial este un mit doar dacă concepem ostensiunea ca indicare către ceva ce iese din sfera rațională, din sfera posibilității de a cuprinde în concepte ceea ce se regăsește la nivelul simțurilor prin experiență.

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE PRINCIPALĂ

Ayer, A.J., 1999, *Propoziții de bază*, în „Teoria Cunoașterii” de M. Flonta, C. Stoenescu, Gh. Stefanov, Editura Universității din București, Traducere de M. Flonta după ediția engleză *Philosophical Essays*, London, 1954.

Glüer, K., 2009, *In defence of a Doxastic Account of Experience*, în „Mind & Language”, Volume 24, Issue 3.

McDowell, J., 2000, *Mind and World*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, prima ediție a fost publicată în 1994.

Russell, B., 2004, *Problemele filosofiei*, Editura Bic All, Traducere din engleză de M. Ganea, prefață de M. Flonta, după ediția engleză *The Problems of Philosophy*, Oxford University Press, 1912.

Sellars, W., 1997, *Empiricism and the Philosophy of Mind*, Harvard University Press, London, original publicată în *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, editor Herbert Feigl and Michael Scriven, 1956.

Wittgenstein, L., 2004, *Cercetări filozofice*, Traducere din germană de M. Dumitru și M. Flonta, în colaborare cu A. P. Iliescu, după ediția germană Blackwell Publishers Ltd, 1953.

BIBLIOGRAFIE SECUNDARĂ

Baldwin, T., 2003, *From Knowledge By Acquaintance to Knowledge by Causation*, în

„The Cambridge Companion to Bertrand Russell”, Cambridge University Press.

Brandom, R., 1997, *Study guide*, în „Empiricism and the Philosophy of Mind”, Harvard University Press, London, original publicată în *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, ed. Herbert Feigl and Michael Scriven, 1956.

Caygill, H., 2000, *A Kant Dictionary*, Blackwell Publishers Ltd.

Crane, T., 2011, *The Problem of perception*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, editor Edward N. Zalta.

Dancy, J., Sosa, E., 1996, *A companion to epistemology*, Cambridge, Blackwell.

DeVries, W. A., Tripplett, T., 2000, *Knowledge, Mind and the Given*, Hackett Publishing Company, USA.

Evans, G., 1982, *The varieties of reference*, London, Oxford University Press.

Føllesdal, D., 1997, *Analytic Philosophy: What is it and why should one engage in it?*, în “The Rise of Analytic Philosophy”, editor Glock, H.J., Blackwell Publishers Ltd.

Grayling, A.G., 1996, *Maestri Spirituali: Wittgenstein*, Traducere din engleză de Gheorghe Ștefanov, Editura Humanitas, București, după ediția în limba engleză, Oxford University Press, 1988.

Glock, H. J., 1996, *A Wittgenstein Dictionary*, Blackwell Publishing.

Hacker, P.M.S., 2000, *Wittgenstein*, Traducere din engleză de A. M. Lupașcu, Editura Științifică, București.

Hacker, P.M.S., 1996, *Wittgenstein's Place in Twentieth Century Analytic Philosophy*, Blackwell Publishers.

Hacker, P.M.S., 1997, *The Rise of Twentieth Century Analytic Philosophy*, în “The Rise of Analytic Philosophy”, editor Glock, H.J., Blackwell Publishers Ltd.

Kant, I., *Critica rațiunii pure*, Traducere de N. Bagdasar și E. Moisuc, Ediția a III-a îngrijită de I. Pârvu, Editura IRI, București, 1998, după ediția germană îngrijită de R. Schmidt, ed. II-a, Leipzig, 1930.

Matthew, S., 2009-2014, *McDowell's Epistemological Argument*, în „The Disjunctive Theory of Perception”, editor Edward, N.Z., Stanford Encyclopedia of Philosophy.

Strawson, P.F., 1966, *The bounds of sense – An Essay on Kant's Critique of Pure Reason*, Routledge, London.